

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΚΕΨΝΣΙΑΝΩΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΣΤΗ ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΤΗΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΣΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΡΓΕΙΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

Δεκέμβριος 2003

Στους γονείς μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η Βιογραφία του Keynes.....	σελ. 1
Εισαγωγή.....	σελ. 2
1. Οι Οικονομικές Εξελίξεις στις Αρχές του 20^{ου} αιώνα.....	σελ. 3
2. Οι Βασικές Οικονομικές Αρχές και Αντιλήψεις του Keynes....	σελ. 5
2.1. Η Κλασική Θεωρία.....	σελ. 6
2.2. Η Κριτική της Κλασικής Θεωρίας από τον Keynes.....	σελ. 8
2.3. Η Ενεργός Ζήτηση.....	σελ. 10
2.4. Η Άποψη του Keynes.....	σελ. 14
2.5. Ο Καθορισμός των Καταναλωτικών Δαπανών.....	σελ. 15
2.6. Οριακή Ροπή προς Κατανάλωση και ο Πολλαπλασιαστής	σελ. 17
2.7. Οριακή Αποδοτικότητα του Κεφαλαίου.....	σελ. 18
2.8. Οι Προσδοκίες.....	σελ. 19
2.9. Η Θεωρία του Επιτοκίου.....	σελ. 20
2.10. Το Συμπέρασμα της Ανάλυσης του Keynes.....	σελ. 23
3. Οι Κεϋνσιανές Πολιτικές και η Αποτελεσματικότητά τους.....	σελ.24
3.1. Οι Πολιτικές για τον Έλεγχο της Ζήτησης.....	σελ.24
3.2. Η Εμφάνιση και οι Λόγοι Αποτελεσματικότητας των Κεϋνσιανών Πολιτικών (1950-1970).....	σελ. 27
3.3. Λόγοι Παρακμής των Κεϋνσιανών Πολιτικών.....	σελ. 29
3.4. Κριτικές και Διαμάχες για την Αποτελεσματικότητα των Κεϋνσιανών Πολιτικών	σελ. 32
3.5. Η Παγκοσμιοποίηση των Αγορών Χρήματος.....	σελ. 34
3.6. Συνέπειες Παγκοσμιοποίησης.....	σελ. 37
4. Επίλογος – Τι πρέπει να γίνει;.....	σελ. 40

Η Βιογραφία του Keynes

Ο John Maynard Keynes γεννήθηκε το 1883 στην Αγγλία και πέθανε το 1946. Ήταν υιός του J.N. Keynes, που είχε συγγράψει ένα πολύ γνωστό για την εποχή του δοκίμιο για τη μεθοδολογία της Οικονομικής Επιστήμης.

Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Cambridge κάτω από τον Marshall και ανέλαβε κατά τη διάρκεια της ζωής του διάφορα δημόσια λειτουργήματα, κυρίως σαν οικονομικός σύμβουλος της Βρετανικής Κυβερνήσεως. Η βασική του όμως απασχόληση ήταν σε όλη του τη ζωή στο Πανεπιστήμιο του Cambridge και ειδικότερα στο King's College, στο οποίο υπηρέτησε και σαν Fellow, αλλά κυρίως σαν Bursar, υπεύθυνος για την οικονομική διαχείριση του συγκεκριμένου Κολεγίου.

Τα κυριότερα έργα του ήταν «The Economic Consequences of the Peace»(1919), «A Revision of the Treaty»(1922), «A Tract on Monetary Reform»(1923), «A Treatise on Money»(1930), «How to Pay for the War»(1940), και το σημαντικότερο από όλα, «The General Theory of Employment, Interest and Money»(1936).

Έγραψε ακόμα έργα φιλοσοφικού, μαθηματικού και βιογραφικού περιεχομένου, όπως το «Treatise in Probability»(1921), «Essays in Persuasion»(1931), και το «Essays in Biography»(1933), ενώ τέλος υπήρξε εκδότης του Economic Journal από το 1911 ως το 1945.

Ο Keynes πέθανε το 1946, σε μια εποχή που ήταν αδιαφιλονίκητα ο μεγαλύτερος οικονομολόγος όχι μόνο της Βρετανίας, αλλά όλου του κόσμου. Πολλοί υποστηρίζουν ότι σε αυτόν, περισσότερο από κάθε άλλου οικονομολόγο, οφείλεται η αναγέννηση της επιστήμης που ήταν γνωστή ως «πολιτική οικονομία».

Εισαγωγή

Το θέμα που θα διαπραγματευτούμε στην παρούσα εργασία είναι το κατά πόσο οι κεϋνσιανές πολιτικές είναι αποτελεσματικές ή όχι, καθώς επίσης και το βαθμό που η φιλελευθεροποίηση των αγορών έχει επηρεάσει την επιτυχή εφαρμογή των πολιτικών αυτών στις μέρες μας.

Η ανάλυση αυτού του θέματος θεωρούμε ότι έχει μεγάλο ενδιαφέρον αφού παρουσιάζουμε τις πολιτικές που προτείνει ο Keynes, ο οποίος με την εναλλακτική οικονομική θεωρία που εισήγαγε, δημιούργησε μια νέα οικονομική σχολή σκέψης. Οι θεωρίες που αντιπροσώπευε η οικονομική αυτή σχολή σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες γνώρισαν μεγάλη αποδοχή και επιτυχία, γεγονός που οδήγησε στην περιθωριοποίηση και στην αμφισβήτηση της μέχρι τότε κυρίαρχης οικονομικής σκέψης των κλασικών.

Επίσης μέσα στα πλαίσια της εργασίας παρουσιάζουμε και αναλύουμε τις συνέπειες που επιφέρει το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης των αγορών χρήματος και κεφαλαίου στην αποτελεσματικότητα των κεϋνσιανών πολιτικών καθώς και στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον. Αδιαμφισβήτητα το φαινόμενο αυτό, το οποίο επιτρέπει την ελεύθερη διακίνηση των κεφαλαίων, αποτελεί ένα από τα πιο καίρια ζητήματα της εποχής μας και έχει δώσει τροφή για αμέτρητες συζητήσεις ως προς την επίδραση που άσκησε στις οικονομικές δραστηριότητες και στην παρεμβατική πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων.

Όμως στο σημείο αυτό, αφού πρώτα αναφερθήκαμε στο κεντρικό νόημα της εργασίας και τη σπουδαιότητά της, θα παρουσιάσουμε με περισσότερες λεπτομέρειες τις πέντε ενότητες στις οποίες χωρίζεται η εργασία αυτή, καθώς και το βασικό θέμα με το οποίο ασχολείται η κάθε ενότητα.

Η ανάλυσή μας ξεκινάει με την πρώτη ενότητα στην οποία προσπαθούμε να παρουσιάσουμε τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έτσι ώστε να κατανοήσουμε κάτω από ποιες συνθήκες διαμόρφωσε ο Keynes τις οικονομικές του αντιλήψεις.

Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζουμε τις απόψεις και τις οικονομικές θεωρίες του Keynes, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με την κλασική θεώρηση. Θα παρατηρήσουμε ότι ο Keynes επικεντρώνεται στην πλευρά της ζήτησης υποστηρίζοντας ότι αυτή είναι που καθορίζει το επίπεδο της απασχόλησης.

Στην τρίτη ενότητα θα παρουσιάσουμε τις κεϋνσιανές πολιτικές, θα προσδιορίσουμε τους λόγους που συνέβαλαν στην επιτυχή εφαρμογή τους στις δεκαετίες του 1950 και 1960 και θα παρουσιάσουμε τις εξελίξεις που οδήγησαν στον παραγκωνισμό τους στις δεκαετίες που ακολούθησαν. Επίσης θα παρουσιάσουμε κάποιες από τις κριτικές και τις διαμάχες που πραγματοποιήθηκαν, ενώ τέλος θα δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης των αγορών και στις συνέπειές του.

Τέλος στην τέταρτη ενότητα, που αποτελεί και τον επίλογο της εργασίας, θα παρουσιάσουμε τα γενικά συμπεράσματα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα μπορέσουν και πάλι οι κεϋνσιανές πολιτικές να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην μακροοικονομική διαχείριση του κάθε κράτους.

1. Οι Οικονομικές Εξελίξεις στις Αρχές του 20^{ου} αιώνα

Αρχικά θα προχωρήσουμε σε μια σύντομη παρουσίαση των οικονομικών εξελίξεων που συντελούνται την περίοδο του 20^{ου} αιώνα. Μια τέτοια αναφορά θεωρούμε ότι είναι απαραίτητη στην προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε τις συνθήκες, κάτω από τις οποίες ο Keynes διαμόρφωσε τις ιδέες του και έκανε την εμφάνισή του στην οικονομική σκηνή, προτάσσοντας εναλλακτικές οικονομικές θεωρίες.

Σύμφωνα με τον Θεοχάρη(1980), στο βιβλίο του «Ιστορία της Οικονομικής Αναλύσεως», η οικονομική ανάπτυξη, η οποία είχε αρχίσει από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, επιταχύνεται σημαντικά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό που εμφανίζεται στην παγκόσμια οικονομία είναι η βιομηχανική επανάσταση, η οποία

επιταχύνει σε μεγάλο βαθμό την τεχνική πρόοδο. Παράλληλα παρατηρείται μια ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου, τόσο των βιομηχανικών προϊόντων όσο και των πρώτων υλών. Τέλος πρέπει να σημειώσουμε ότι η αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την επεκτατική πολιτική των αποικιών που ακολουθούν οι περισσότερες χώρες, είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση της ζήτησης και επομένως της παραγωγής.

Όλα τα παραπάνω οικονομικά χαρακτηριστικά που βοήθησαν καθοριστικά στην ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας, καταρρέουν με την έναρξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου, με αποτέλεσμα να δεχτεί ένα σοβαρό πλήγμα η άνθηση που γνώριζε μέχρι τότε η οικονομία. Η περίοδος του μεσοπολέμου, που ακολουθεί μετά τη λήξη του πολέμου, χαρακτηρίζεται από μία συνεχή αστάθεια και αβεβαιότητα που οφείλεται τόσο σε οικονομικά όσο και σε πολιτικά αίτια.

Πιο συγκεκριμένα από το 1927 παρατηρείται μια ύφεση στις οικονομίες ορισμένων χωρών. Στις ΗΠΑ η κρίση εκδηλώνεται με τη σημαντική κάμψη της βιομηχανικής παραγωγής και κορυφώνεται με τη χρηματιστηριακή κρίση του 1929, η οποία είναι γνώστή ως το «κραχ» του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης. Η κρίση αυτή επηρέασε τα χρηματιστήρια όλου του κόσμου και κατά συνέπεια ολόκληρη την παγκόσμια οικονομία.¹

Από τα μέσα του 1931 σημειώνονται σημαντικές τραπεζικές κρίσεις² που υπονομεύουν την διεθνή εμπιστοσύνη, ενώ το πιο σοβαρό πλήγμα επέρχεται με τη νομισματική κρίση του 1931³. Συνέπεια των οικονομικών αυτών συνθηκών, σύμφωνα με τον Θεοχάρη(1980), είναι η εμφάνιση μιας πρωτοφανούς οικονομικής κρίσης, η οποία εκδηλώνεται με μείωση του εισοδήματος, αύξηση της ανεργίας, μείωση της βιομηχανικής παραγωγής και του παγκόσμιου εμπορίου.

Παράλληλα οι επικρατούσες συνθήκες επιβάλλουν αυστηρότερους περιορισμούς του εμπορίου και των εξωτερικών πληρωμών, με έντονους

¹ Θεοχάρης, σ.294

² Όπως στη Γερμανία και στην Αυστρία.

³ Στις 21 Σεπτεμβρίου του 1931 η Τράπεζα της Αγγλίας ανέστειλε τη μετατρεψιμότητα της στερλίνιας σε χρυσό, επειδή δε μπορούσε να αντέξει τις μαζικές αποσύρσεις χρυσού.

ελέγχους συναλλάγματος, κυμαινόμενες ισοτιμίες, διμερείς συμφωνίες καθώς και τη συνύπαρξη έντονων εθνικιστικών τάσεων αυτάρκειας από τη μια, αλλά και εμπορικής διείσδυσης από την άλλη.⁴

Μέσα σε αυτό το κλίμα της οικονομικής αστάθειας και αβεβαιότητας, δέχονται σημαντικό πλήγμα οι επικρατούσες οικονομικές αντιλήψεις. Οι απόψεις των κλασικών περί ελεύθερης αγοράς, ανταγωνισμού και ελεύθερου εμπορίου υποβάλλονται σε αυστηρές κριτικές. Ταυτόχρονα αρχίζει να αμφισβητείται έντονα ο νόμος του Say, ότι δηλαδή υπάρχουν αυτόματοι μηχανισμοί που μπορούν να οδηγήσουν την οικονομία σε ισορροπία με πλήρη απασχόληση και αυτό γιατί στην πράξη δεν επαληθεύεται.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ο Keynes διαμορφώνει τις οικονομικές αντιλήψεις του, καταστάλαγμα των οποίων ήταν και το βιβλίο του «Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος».⁵

2. Οι Βασικές Οικονομικές Αρχές και Αντιλήψεις του Keynes

Ο Keynes προέβη στη συγγραφή της Γενικής Θεωρίας, έχοντας ως στόχο να εξηγήσει την αποτυχία των καπιταλιστικών οικονομιών σχετικά με την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και να αποδείξει ότι οι βασικές υποθέσεις στις οποίες στηριζόταν η μακροοικονομική θεωρία μέχρι τότε, όπως η θεωρία της συνολικής απασχόλησης και του προϊόντος, ήταν εσφαλμένες. Επιπρόσθετα είχε ως στόχο να προτείνει τρόπους για την αντιμετώπιση των αποτυχιών αυτών.⁶

Πριν προχωρήσουμε όμως στην παρουσίαση των κεϋνσιανών πολιτικών και στην ανάλυση της αποτελεσματικότητάς τους, είναι πολύ χρήσιμο να αναφέρουμε τις βασικές αρχές και τους προβληματισμούς που διέπουν τη Γενική Θεωρία, καθώς και να παρουσιάσουμε τις καινούριες έννοιες που εισάγει ο Keynes στην οικονομική σκέψη, στην

⁴ Θεοχάρης, σ.294-295

⁵ Ρ.Δ.Θεοχάρη, *Ιστορία της Οικονομικής Αναλύσεως*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1984, σ. 291-294

⁶ Brothwell, σ.531-532

προσπάθειά του να δημιουργήσει μια εναλλακτική θεωρία. Με αυτό τον τρόπο θα βοηθήσουμε στην πλήρη κατανόηση των θεματικών ενοτήτων που ακολουθούν στη συνέχεια της εργασίας.

Επισημαίνουμε ότι το βασικό ερώτημα που θέτει ο Keynes στη είναι γιατί δεν απασχολούνται πλήρως οι διαθέσιμοι πόροι και αν το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας θα μπορούσε να εξασφαλίσει την πλήρη απασχόληση των παραγωγικών πόρων, χωρίς την ενεργό κρατική παρέμβαση.

Με άλλα λόγια ο Keynes επικεντρώνει την προσοχή του σε ένα σημαντικό πρόβλημα, που είναι η ανεργία, και έχει ως στόχο να παρουσιάσει την προσωπική του οικονομική θεώρηση ασκώντας κριτική στην κλασική οικονομική σκέψη. Το ερώτημα αυτό στην πραγματικότητα αποτελεί την ουσία της Γενικής Θεωρίας και με βάση αυτό ξεδιπλώνει ολόκληρη την οικονομική του σκέψη.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις βασικές απόψεις της κλασικής θεώρησης σχετικά με τη θεωρία της απασχόλησης και πώς αυτές έρχονται σε αντίθεση με την εναλλακτική θεωρία που εκφράζει ο Keynes.

2.1. Η Κλασική Θεωρία

Ξεκινώντας την ανάλυση μας με την παρουσίαση της κλασικής θεωρίας, σημειώνουμε ότι όλοι οι υποστηρικτές αυτής της οικονομικής σχολής αποδέχονται την ισχύ του νόμου του Say, ο οποίος, όπως αναφέραμε και στην πρώτη ενότητα, υποστηρίζει ότι υπάρχουν στην οικονομία αυτόματοι μηχανισμοί που την οδηγούν, κάτω από συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού, σε ισορροπία με πλήρη απασχόληση. Ο νόμος αυτός οδηγεί στη βασική υπόθεση της κλασικής θεωρίας ότι «η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση».⁷

Η παραπάνω υπόθεση ουσιαστικά μας λέει ότι για κάθε επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης, η συνάρτηση ζήτησης ισούται με τη συνάρτηση προσφοράς. Αυτό σημαίνει ότι σε μια αύξηση της συνολικής

⁷ Θεοχάρης, σ.299

προσφοράς, η οποία αντιστοιχεί σε μια αύξηση της απασχόλησης, η συνολική ζήτηση αυξάνεται κατά το ίδιο ποσό και προσαρμόζεται πάντα στην τιμή της συνολικής προσφοράς.⁸

Σύμφωνα με την κλασική οικονομική σχολή, η θεωρία των μισθών, η οποία αναφέρεται σε μια οικονομία με εύκαμπτους μισθούς και τιμές, στηρίζεται σε τρία βασικά αξιώματα. Πρώτον, το οριακό προϊόν της εργασίας τείνει να μειώνεται όταν αυξάνεται η απασχόληση, δεύτερον, ο πραγματικός μισθός της εργασίας τείνει να εξισώνεται με το οριακό προϊόν της και αντανακλά την ψυχική, αρνητική χρησιμότητα της απασχόλησης στο όριο. Το τρίτο αξίωμα αναφέρεται στο γεγονός ότι η διαπραγμάτευση των χρηματικών μισθών καθορίζει ταυτόχρονα και τον πραγματικό μισθό εργασίας.

Το συμπέρασμα το οποίο πηγάζει από τα παραπάνω αξιώματα, είναι ότι αν υπάρχει ανεργία αυτή οφείλεται στην απροθυμία των εργατών να αποδεχθούν μισθό που αντιστοιχεί στην οριακή παραγωγικότητα της εργασίας τους. Αυτό συνεπάγεται ότι μια αύξηση της απασχόλησης μπορεί να προέλθει μόνο από μια μείωση του χρηματικού μισθού, ώστε να εξισωθεί ο πραγματικός μισθός με το οριακό προϊόν της εργασίας.⁹

Ο μηχανισμός ο οποίος στηρίζει την προηγούμενη διαπίστωση, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από το βιβλίο της Rima είναι ο εξής: Η μείωση των χρηματικών μισθών, σε ορισμένους τομείς της οικονομίας, συνοδεύεται από μείωση του κόστους παραγωγής και οι τιμές μειώνονται. Με δεδομένο ότι το γενικό επίπεδο των τιμών δε θα μεταβληθεί, η μείωση του χρηματικού μισθού οδηγεί σε μείωση του πραγματικού μισθού, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της απασχόλησης και συνεπώς την καταπολέμηση της ανεργίας.

Τέλος, η κλασική θεωρία υποστηρίζει ότι οι εργάτες οι οποίοι είναι άνεργοι διότι δεν είναι πρόθυμοι να αποδεχτούν μειωμένους χρηματικούς μισθούς, είναι άνεργοι με τη θέληση τους και επομένως η ανεργία αυτή θεωρείται **εκούσια**.¹⁰

⁸ Γενική Θεωρία, σ.62

⁹ Rima, σ.326

¹⁰ Rima, σ.327-328

2.2. Η Κριτική της Κλασικής Θεωρίας από τον Keynes

Ο Keynes, ασκώντας κριτική σε όσα υποστηρίζει η κλασική θεωρία, τονίζει πως η υπόθεση ότι η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση, σε κατάσταση ανταγωνισμού, θα οδηγούσε σε μια συνεχή αύξηση της απασχόλησης μέχρι το σημείο της πλήρους απασχόλησης, όπου η προσφορά της παραγωγής συνολικά παύει να είναι ελαστική και επομένως μια περαιτέρω αύξηση της αξίας της ενεργού ζήτησης δε θα συνοδεύεται από αύξηση της παραγωγής. Με άλλα λόγια, με βάση το νόμο του Say, αναδύεται η άποψη ότι δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο στην επίτευξη της πλήρους απασχόλησης. Η ένσταση, η οποία εκφράζεται από τον Keynes είναι, κατά πόσο αυτός ο νόμος, που αποτελεί τη βασική υπόθεση της κλασικής θεωρίας, εκφράζει πραγματικά τη σχέση μεταξύ της συνολικής ζήτησης και της συνολικής προσφοράς.¹¹

Ο Keynes, συνεχίζοντας την κριτική που κάνει σε όσα υποστηρίζει η κλασική θεωρία, τονίζει αρχικά ότι οι εργάτες οι οποίοι δεν επιθυμούν να εργαστούν με ένα μειωμένο χρηματικό μισθό δε μπορεί να θεωρηθούν εκούσια άνεργοι. Αντίθετα μένουν με τη θέληση τους άνεργοι αν είναι απρόθυμοι να εργαστούν με τον ίδιο χρηματικό μισθό αλλά με χαμηλότερο πραγματικό μισθό.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι εργαζόμενοι, σύμφωνα με τον Keynes, αποδέχονται μια μείωση του πραγματικού μισθού λόγω μιας αύξησης του γενικού επιπέδου των τιμών, αλλά όμως αντιδρούν σθεναρά σε μια μείωση του χρηματικού μισθού. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως **η αυταπάτη του χρήματος**.¹²

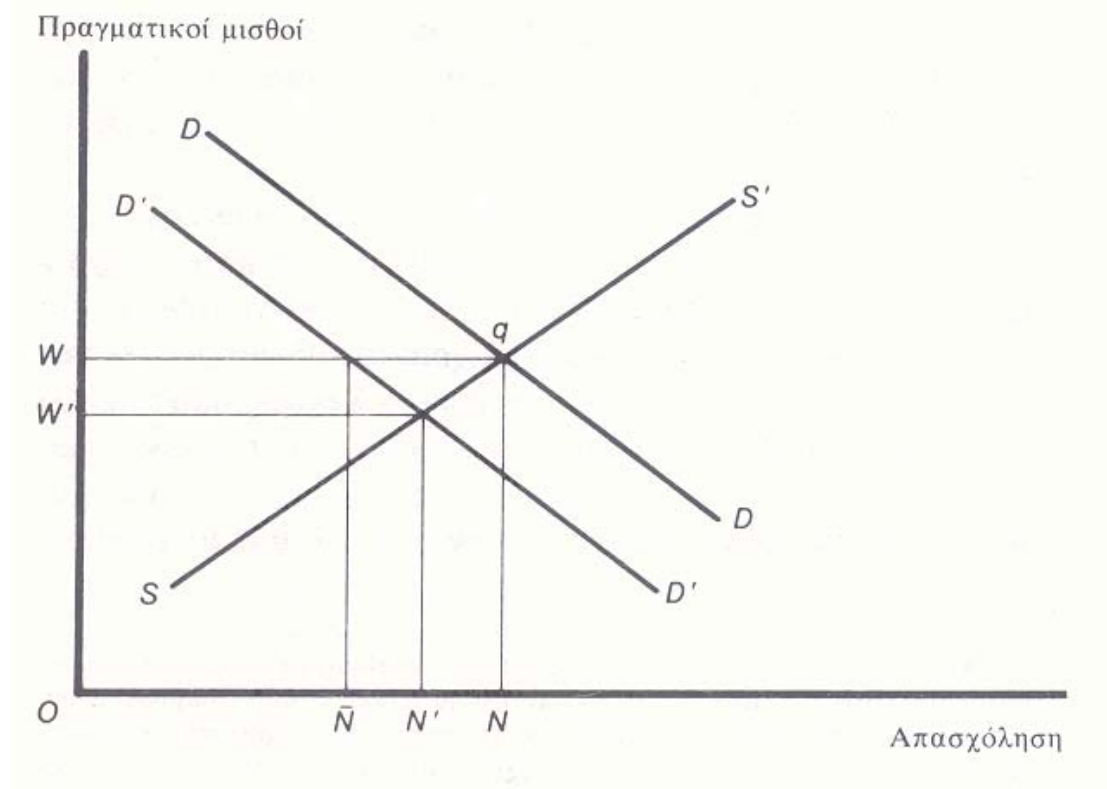
Σύμφωνα με τον Keynes, το επίπεδο των πραγματικών μισθών προσδιορίζεται σε συνδυασμό με το επίπεδο της απασχόλησης. **Επίσης υποστηρίζει ότι μια μείωση των χρηματικών μισθών δεν αποτελεί αποτελεσματικό τρόπο για τη μείωση των πραγματικών μισθών, επειδή η συνολική ζήτηση καταναλωτικών αγαθών εξαρτάται κυρίως από τον**

¹¹ Γενική Θεωρία, σ.62

¹² Rima, σ.329

εργατικό μισθό. Αυτό μπορεί να γίνει πιο κατανοητό με τη βοήθεια του διαγράμματος που παρουσιάζεται στο σχήμα (1).

Σχήμα (1)

Πηγή: Rima (2002), σ.329

Ο Keynes αποδέχεται την αρχή της κλασικής οικονομικής, ότι δηλαδή η ζήτηση εργασίας είναι συνάρτηση των πραγματικών μισθών, επομένως η καμπύλη DD εκφράζει την καμπύλη ζήτησης εργασίας όπως και στην περίπτωση της κλασικής θεωρίας. Η κεϋνσιανή καμπύλη προσφοράς εργασίας είναι η WqS' , η οποία είναι εξαιρετικά ελαστική στην τρέχουσα τιμή μισθού ως την πλήρη απασχόληση, ενώ η κλασική καμπύλη προσφοράς εργασίας εκφράζεται από την SS' . Το μέγεθος ισορροπίας της απασχόλησης είναι ON σε τιμή μισθού OW .

Αν υποθέσουμε ότι η καμπύλη ζήτησης εργασίας DD μετατοπιστεί στη θέση $D'D'$, λόγω μίας ύφεσης, τότε σύμφωνα με τον Keynes, η μείωση του χρηματικού μισθού θα συναντήσει την αντίσταση των εργαζομένων και επομένως ο πραγματικός μισθός δε θα πέσει κάτω από OW , ενώ η απασχόληση δε θα είναι μεγαλύτερη από ON . Γεγονός που έρχεται σε

αντίθεση με την κλασική θεωρία που υποστηρίζει ότι ο πραγματικός μισθός τελικά θα μειωθεί στο επίπεδο ON'.

Σύμφωνα με τη Rima, ο Keynes πιστεύει ότι ο μόνος τρόπος για να έχει μια μείωση του χρηματικού μισθού θετικές επιπτώσεις στην απασχόληση είναι η ύπαρξη των συνθηκών εκείνων, που οδηγούν μέσω μιας νομισματικής επίδρασης, σε μείωση των επιτοκίων. Το αποτέλεσμα αυτό είναι γνωστό ως **αποτέλεσμα του Keynes**, όμως αποτελεί μια θεωρητική προσέγγιση που μάλλον είναι απίθανο να συμβεί στην πραγματικότητα.¹³

Επιπλέον ο Keynes θεωρεί ότι είναι λάθος να στηρίζεται η θεωρία της απασχόλησης και της ανεργίας πάνω στην κατάσταση της ευκαμψίας ή όχι των τιμών. Αντιθέτως υποστηρίζει ότι αποφασιστική σημασία για την απασχόληση έχει η συνολική ζήτηση και πιο συγκεκριμένα η ενεργός ζήτηση και όχι οι μισθολογικές διευθετήσεις,¹⁴ καθώς και ότι η ανεργία προκύπτει από αυτό που ο ίδιος έχει ονομάσει ανεπαρκή συνολική ζήτηση.

2.3. Η Ενεργός Ζήτηση

Στο σημείο αυτό θα εισάγουμε την έννοια της «Ενεργού Ζήτησης», η οποία όπως είδαμε παίζει καθοριστικό ρόλο, στον καθορισμό της απασχόλησης και επομένως στον προσδιορισμό της ανεργίας.

Ο Keynes, με τη Γενική Θεωρία, εισάγει τις έννοιες της συνολικής προσφοράς και ζήτησης και υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της ενεργού ζήτησης. Η ανάλυση του ξεκινάει με την παρουσίαση κάποιων βασικών όρων, προχωράει στον προσδιορισμό των συναρτήσεων ζήτησης και προσφοράς και καταλήγει, με τη βοήθεια των παραπάνω ορισμών, στον προσδιορισμό της ενεργού ζήτησης.

Σύμφωνα με τον Keynes, ένας επιχειρηματίας, ο οποίος αντιμετωπίζει μια δεδομένη κατάσταση τεχνικής, πόρων και κόστους και χρησιμοποιεί

¹³ Rima, σ.329-331

¹⁴ Θεοχάρης, σ.304

ένα δεδομένο όγκο απασχόλησης, υποχρεώνεται να αναλάβει δύο ειδών κόστη. Πρώτον το **κόστος συντελεστών**, το οποίο ορίζεται ως το ποσό που πληρώνει ο επιχειρηματίας στους συντελεστές παραγωγής για τις παρούσες υπηρεσίες τους, και δεύτερον το **κόστος χρήστη**. Το οποίο περιλαμβάνει τα ποσά που καταβάλει ένας επιχειρηματίας σε άλλους επιχειρηματίες για τις αγορές που κάνει από αυτούς, καθώς και τη θυσία στην οποία υποβάλλεται με το να θέτει σε λειτουργία τον εξοπλισμό του, παρά να τον αφήνει ακρησιμοποίητο.¹⁵

Στη συνέχεια ο Keynes, με τη χρησιμοποίηση των παραπάνω όρων, προβαίνει στον προσδιορισμό του **κέρδους**¹⁶ λέγοντας ότι είναι το πλεόνασμα της αξίας του προϊόντος που βρίσκεται πάνω από το άθροισμα του κόστους συντελεστών και του κόστους χρήστη. Επίσης ορίζει ότι το **συνολικό εισόδημα**, ή διαφορετικά, η **καθαρή πρόσοδος από την απασχόληση** είναι το άθροισμα του κόστους συντελεστών και του κέρδους του επιχειρηματία¹⁷ και περιλαμβάνει τα έσοδα από την απασχόληση που χρησιμοποιείται. Σε κάθε επίπεδο απασχόλησης υπάρχει η προσδοκία ενός ορισμένου ποσού εσόδων, το οποίο αποκαλείται από τον Keynes **τιμή συνολικής ζήτησης**.

Από την άλλη μεριά έχουμε την **τιμή της συνολικής προσφοράς** του προϊόντος, η οποία με δεδομένη την ποσότητα απασχόλησης, υποδηλώνει το προσδοκώμενο ποσό καθαρής προσόδου που καλύπτει το κόστος των συντελεστών και το κανονικό κέρδος των επιχειρηματιών. Στην ουσία η τιμή της συνολικής προσφοράς είναι τα κατώτατα έσοδα που θα έδιναν το κίνητρο στον επιχειρηματία να χρησιμοποιήσει απασχόληση.¹⁸ Επομένως παρατηρούμε ότι σε κάθε επίπεδο απασχόλησης αντιστοιχεί μια τιμή συνολικής προσφοράς και μια τιμή συνολικής ζήτησης.

Συνεπώς ο Keynes καταλήγει στο γεγονός, όπως φαίνεται και από το άρθρο του J.E.King¹⁹, ότι οι επιχειρηματίες καθορίζουν την ποσότητα

¹⁵ Γενική Θεωρία, Κεφ. 3, σ.59

¹⁶ Ο Keynes για να εκφράσει το κέρδος του επιχειρηματία χρησιμοποιεί εναλλακτικά και τον όρο «εισόδημα του επιχειρηματία»

¹⁷ Γενική Θεωρία, σ.59 – King, σ.3-5

¹⁸ Θεοχάρης, σ.306

¹⁹ King, σ.4

της απασχόλησης στο επίπεδο εκείνο όπου προσδοκούν ότι θα μεγιστοποιήσουν το κέρδος τους, δηλαδή το πλεόνασμα της καθαρής προσόδου πάνω από το κόστος των συντελεστών.²⁰

Στη συνέχεια για να κατασκευάσουμε τις συναρτήσεις της συνολικής ζήτησης και προσφοράς ακολουθούμε την παρακάτω διαδικασία. Αρχικά υποθέτουμε ότι Z είναι η τιμή της συνολικής προσφοράς του προϊόντος από την απασχόληση N ατόμων και επίσης ότι η σχέση μεταξύ Z και N εκφράζεται με τον τύπο:

$$Z = \varphi(N) \quad (1)$$

Η σχέση (1) αποτελεί τη **συνάρτηση της συνολικής προσφοράς**.²¹

Με τον ίδιο τρόπο μπορούμε να δημιουργήσουμε τη συνάρτηση της συνολικής ζήτησης. Αυτή τη φορά υποθέτουμε ότι το D υποδηλώνει την καθαρή πρόσοδο που προσδοκά να εισπράξει ένας επιχειρηματίας από την απασχόληση N ατόμων και ότι ο παρακάτω τύπος εκφράζει τη σχέση μεταξύ D και N

$$D = f(N) \quad (2)$$

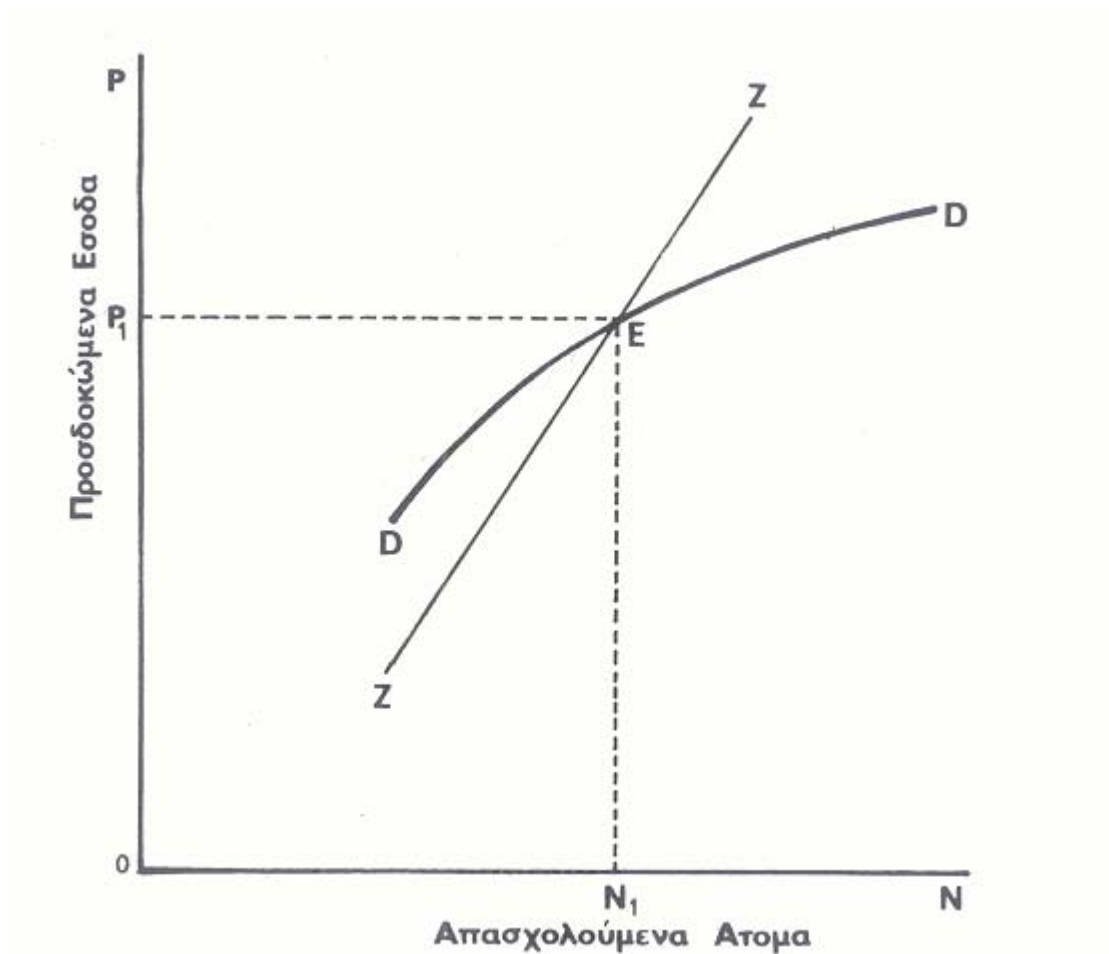
Η σχέση (2) που προκύπτει εκφράζει τη **συνάρτηση της συνολικής ζήτησης**.²² Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζονται οι καμπύλες της συνολικής ζήτησης (DD) και της συνολικής προσφοράς (ZZ).

²⁰ Γενική Θεωρία, σ.60-61

²¹ King, σ.4

²² Γενική Θεωρία, σ.61

Σχήμα (2)

Πηγή: Θεοχάρης (1980), σ.307

Το σημείο (E) όπου η καμπύλη της συνολικής ζήτησης τέμνεται με την καμπύλη της συνολικής προσφοράς αποτελεί το σημείο ισορροπίας και προσδιορίζει τον όγκο της απασχόλησης, που μεγιστοποιεί την προσδοκία κερδών του επιχειρηματία. Η τιμή του D στο σημείο τομής (E) των δύο καμπυλών αποκαλείται «**Ενεργός Ζήτηση**»²³ και σε αυτό το σημείο αντιστοιχεί N_1 ποσότητα απασχολούμενων ατόμων και P_1 ποσότητα αναμενόμενων εσόδων.

Ένα σημαντικό σημείο που πρέπει να προσθέσουμε είναι ότι στην περίπτωση που οι αναμενόμενες καθαρές πρόσοδοι είναι μεγαλύτερες από την τιμή της συνολικής προσφοράς, δηλαδή όταν ισχύει ότι το D είναι μεγαλύτερο από το Z, με δεδομένη την αξία του N, ο

²³ Γενική Θεωρία, σ.61

επιχειρηματίας θα έχει κίνητρο να αυξήσει την απασχόληση πέρα από το N και αν είναι αναγκαίο να αυξήσει το κόστος, λόγω του ανταγωνισμού για τους συντελεστές της παραγωγής ως την τιμή του N για την οποία η συνολική προσφορά Z εξισώνεται με τη συνολική ζήτηση D .

2.4. Η Άποψη του Keynes

Η θεωρία του Keynes για την ενεργό ζήτηση, την οποία παρουσιάσαμε στην προηγούμενη ενότητα, έρχεται σε αντίθεση με την κλασική θεωρία η οποία στηρίζεται, όπως είδαμε, στην υπόθεση ότι η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση. Στην περίπτωση της κλασικής θεωρίας η ενεργός ζήτηση εμφανίζει ένα άπειρο αριθμό ισορροπιών σε αντίθεση με τη θεωρία του Keynes κατά την οποία η ενεργός ζήτηση αντιστοιχεί σε μια μοναδική τιμή ισορροπίας.

Ο Keynes υποστηρίζει ότι όταν αυξάνεται η απασχόληση τότε αυτόματα αυξάνεται και το συνολικό πραγματικό εισόδημα, ενώ με βάση την ψυχολογία της κοινωνίας αυτόματα αυξάνεται και η κατανάλωση αλλά όμως σε μικρότερο βαθμό από το εισόδημα. Επομένως σε ένα δεδομένο επίπεδο απασχόλησης η συνολική κατανάλωση υπολείπεται της συνολικής παραγωγής και η διαφορά που δημιουργείται πρέπει να απορροφηθεί από την τρέχουσα επένδυση. Αν αυτό συμβαίνει, τότε θεωρεί ότι είναι δικαιολογημένη η συγκεκριμένη ποσότητα απασχόλησης. Στην αντίθετη περίπτωση όπου δεν έχουμε τον επιθυμητό όγκο επένδυσης, τα έσοδα των επιχειρηματιών θα είναι λιγότερα από εκείνα που απαιτούνται για την προσφορά της συγκεκριμένης ποσότητας απασχόλησης.

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι με δεδομένη τη ροπή προς κατανάλωση, το επίπεδο ισορροπίας της απασχόλησης²⁴ εξαρτάται από το επίπεδο της τρέχουσας επένδυσης. Έτσι η ποσότητα απασχόλησης εξαρτάται από την παρότρυνση για επένδυση και αυτή με τη σειρά της

²⁴ Είναι το επίπεδο εκείνο όπου ο επιχειρηματίας δεν έχει κίνητρο να αυξομειώσει την ποσότητα των εργαζομένων.

από τη σχέση μεταξύ της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου και των επιτοκίων των δανείων.²⁵

Με δεδομένα τη ροπή προς κατανάλωση και το ρυθμό της επένδυσης, υπάρχει μόνο ένα επίπεδο απασχόλησης που εξασφαλίζει την ισορροπία. Το επίπεδο αυτό δε μπορεί να είναι υψηλότερο από την πλήρη απασχόληση που σημαίνει με άλλα λόγια ότι ο πραγματικός μισθός δε μπορεί να είναι μικρότερος από την οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας. Επομένως το συμπέρασμα αυτό έρχεται σε σύγκρουση με τις απόψεις της κλασικής θεωρίας.

Από όλη την παραπάνω παρουσίαση και ανάλυση των απόψεων του Keynes, οδηγούμαστε στο παρακάτω συμπέρασμα. Σύμφωνα με τον Keynes το επίπεδο της απασχόλησης εξαρτάται από την ενεργό ζήτηση και συνεπώς μια αύξηση της απασχόλησης (μείωση της ανεργίας) μπορεί να προέλθει από μια αύξηση της ενεργού ζήτησης και όχι από τη μείωση των μισθών. Επομένως το κέντρο βάρους δίνεται στην πλευρά της ζήτησης και ο Keynes υποστηρίζει ότι οι παράγοντες που την προσδιορίζουν είναι η **κατανάλωση** και η **επένδυση**.

Συνεπώς το επόμενο βήμα, όπως κάνει και ο ίδιος ο Keynes, είναι να παρουσιάσουμε ξεχωριστά τα στοιχεία εκείνα που προσδιορίζουν την κατανάλωση και εκείνα που προσδιορίζουν την επένδυση.

2.5. Ο Καθορισμός των Καταναλωτικών Δαπανών

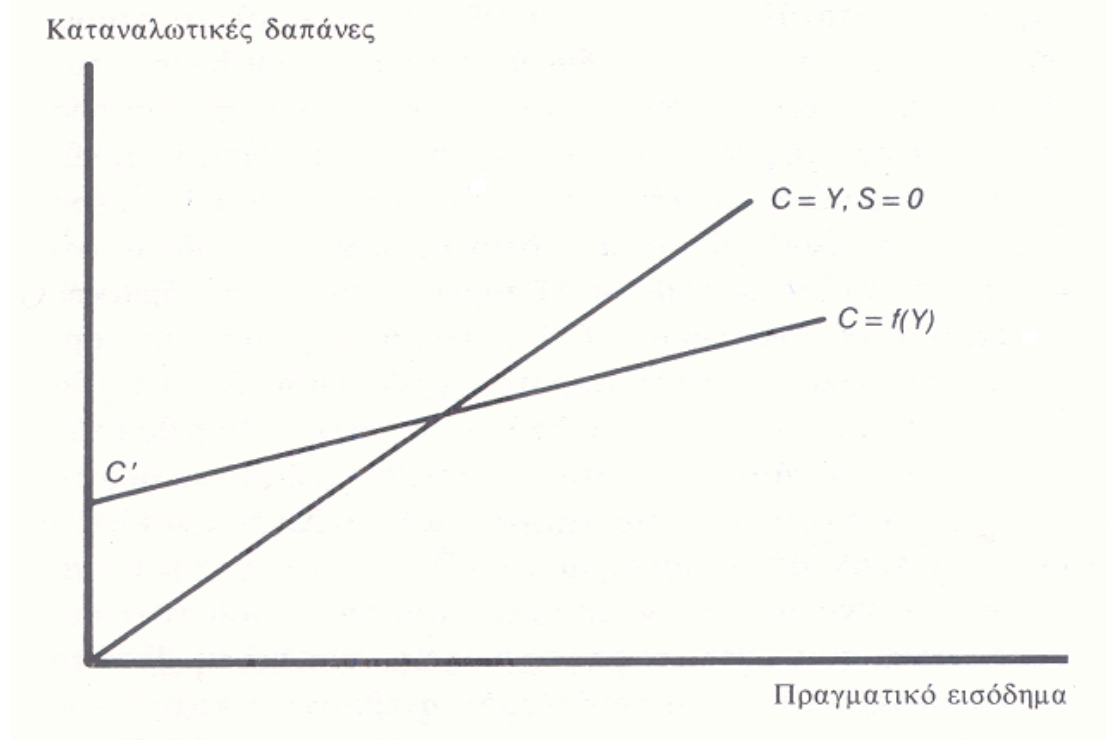
Ξεκινώντας την ανάλυση από την πλευρά της δαπάνης παρατηρούμε ότι η συνάρτηση κατανάλωσης $C=f(Y)$ στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι μεταβολές στις καταναλωτικές δαπάνες συνδέονται με μεταβολές στο πραγματικό εισόδημα, με την προϋπόθεση ότι οι υπόλοιποι παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι.²⁶ Αν δεν συμβεί κάποιο έκτακτο γεγονός, δηλαδή δε μεταβληθούν οι εξωγενείς παράγοντες που μπορούν να

²⁵ Γενική Θεωρία, σ.63

²⁶ Η πρόταση αυτή δεν είναι εμπειρικά θεμελιωμένη. Rima, σ.338

μετατοπίσουν τη συνάρτηση κατανάλωσης, τότε η συνάρτηση αυτή θα παραμείνει σταθερή.

Σχήμα (3)

Πηγή: Rima (2002), σ.339

Όπως φαίνεται και από το παραπάνω σχήμα, η κλίση της συνάρτησης κατανάλωσης είναι τέτοια που τέμνει τη γραμμή των 45° , και μας δείχνει την περίπτωση που ξοδεύεται όλο το εισόδημα. Η κλίση αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι η συνάρτηση αυτή υπακούει στον «θεμελιακό ψυχολογικό νόμο», ο οποίος έχει διατυπωθεί από τον Keynes. Ο νόμος αυτός υποστηρίζει ότι κατά μέσο όρο η κατανάλωση θα αυξάνεται όταν αυξάνεται το εισόδημα, αλλά με μικρότερο ρυθμό.²⁷ Η σπουδαιότητα της παραπάνω υπόθεσης έγκειται στο γεγονός ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο του εισοδήματος τόσο θα μειώνονται οι καταναλωτικές δαπάνες σαν συστατικό της συνολικής ζήτησης.²⁸

²⁷ Τα στοιχεία του Υπουργείου Εμπορείου των ΗΠΑ παρατήρησε ότι και στην πραγματικότητα ισχύει ότι η οριακή ροπή προς κατανάλωση είναι μικρότερη από τη μονάδα. Rima, σ.340

²⁸ Rima, σ.340

2.6. Η Οριακή Ροπή προς Κατανάλωση και ο Πολλαπλασιαστής

Αρχικά θα πρέπει να τονίσουμε ότι η έννοια του πολλαπλασιαστή διατυπώθηκε πρώτα από τον Kahn, ο οποίος υποστήριξε ότι μια αύξηση των επενδύσεων έχει επεκτατική επίδραση που είναι μεγαλύτερη και από την ίδια την αύξηση της επένδυσης.²⁹

Με τη διατύπωση της αρχής του πολλαπλασιαστή έγιναν κατανοητά, σύμφωνα με τη Rima, δύο βασικά σημεία, για τη σχέση μεταξύ επένδυσης και εισοδήματος. Αρχικά έγινε αντιληπτό ότι η δαπάνη νέου χρήματος, σε μια οικονομία με αναξιοποίητους παραγωγικούς πόρους, μπορεί να οδηγήσει σε ένα επεκτατικό αποτέλεσμα, μεγαλύτερο και από το μέγεθος της ίδιας της δαπάνης. Το δεύτερο σημείο αναφέρεται στο γεγονός ότι κάθε επεκτατική διαδικασία περιορίζεται από τις δαπάνες.

Ο Keynes υποστηρίζει ότι μία αύξηση των επενδύσεων θα οδηγήσει σε αύξηση του εισοδήματος επομένως και των καταναλωτικών δαπανών. Επιπρόσθετα θα σημειωθεί αύξηση στη ζήτηση των παραγωγικών συντελεστών και κατά συνέπεια στο εισόδημα των ατόμων που κατέχουν τους συντελεστές αυτούς. Συνεπώς παρατηρούμε ότι η αύξηση των επενδύσεων επιφέρει τη βελτίωση του εισοδηματικού επιπέδου, σε βαθμό μεγαλύτερο από την αύξηση των επενδύσεων. Εν τέλει το μέγεθος της επίδρασης εξαρτάται από την οριακή ροπή προς αποταμίευση, η οποία περιλαμβάνει ουσιαστικά το μέρος της νέας επένδυσης που χάνεται από τη ροή δαπανών και με αυτό τον τρόπο δε δημιουργεί νέο εισόδημα.³⁰

2.7. Οριακή Αποδοτικότητα του Κεφαλαίου

Στο σημείο αυτό θα παρουσιάσουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες της επένδυσης, η οποία αποτελεί, όπως προαναφέραμε, το δεύτερο βασικό συστατικό στοιχείο της ζήτησης. Θα ξεκινήσουμε την

²⁹ Rima, σ.341

³⁰ Rima, σ.341-342

ανάλυση μας με την παρουσίαση της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου.

Σύμφωνα με τον Keynes όταν κάποιος αγοράζει μια επένδυση ή ένα κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, στην ουσία αγοράζει το δικαίωμα των μελλοντικών αποδόσεων που προσδοκά να αποκτήσει από την πώληση της παραγωγής του, αφού πρώτα έχει αφαιρέσει τις τρέχουσες δαπάνες για την απόκτηση της παραγωγής αυτής. Η σειρά αυτή των προσόδων ονομάζεται **προσδοκώμενη απόδοση της επένδυσης**.

Επίσης έχουμε την **τιμή της προσφοράς** του κεφαλαιουχικού στοιχείου. Η τιμή αυτή εκφράζει την τιμή που θα ήταν αρκετή για να παρακινήσει το μεταποιητή να παράγει μια πρόσθετη μονάδα κεφαλαιουχικού στοιχείου. Η σχέση μεταξύ της προσδοκώμενης απόδοσης κεφαλαίου και της τιμής προσφοράς μας δίνει την **οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου**.

Πιο συγκεκριμένα μπορούμε να ορίσουμε ότι η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου είναι ίση με το προεξοφλητικό επιτόκιο που θα εξίσωνε την παρούσα αξία των ετήσιων προσόδων από τις προσδοκώμενες αποδόσεις του κεφαλαίου με την τιμή προσφοράς του. Από τον παραπάνω ορισμό παίρνουμε τις οριακές αποδοτικότητες, ενώ η υψηλότερη από αυτές μπορεί να θεωρηθεί ως η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου.³¹

Η ώθηση προς την επένδυση εξαρτάται αρχικά από τον πίνακα ζήτησης της επένδυσης. Ο πίνακας αυτός για κάθε τύπο κεφαλαίου μας δείχνει πόσο πρέπει να αυξηθεί η επένδυση έτσι ώστε να πέσει η οριακή αποδοτικότητά του. Στη συνέχεια αν αθροίσουμε τους πίνακες αυτούς για όλους τους διαφορετικούς τύπους κεφαλαίου διαμορφώνεται ένας νέος πίνακας που συσχετίζει το ρυθμό της συνολικής επένδυσης με την αντίστοιχη οριακή αποδοτικότητά του.³² Με βάση τον πίνακα αυτόν, ο ρυθμός των επενδύσεων θα φτάνει μέχρι το σημείο όπου η οριακή αποδοτικότητα θα είναι ίση με το επιτόκιο αγοράς. Επίσης ο δεύτερος

³¹ Γενική Θεωρία, σ.165

³² Γενική Θεωρία, σ.166

παράγοντας που επηρεάζει την επένδυση είναι το επιτόκιο,³³ στο οποίο θα αναφερθούμε με περισσότερες λεπτομέρειες στην ενότητα (2.9.).

Τέλος θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σύμφωνα με τον Keynes η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου εξαρτάται από την προσδοκώμενη απόδοση του κεφαλαίου και όχι από την τρέχουσα απόδοσή του. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγει τη στατική ανάλυση, η οποία χρησιμοποιείται από την κλασική οικονομική και την οδηγεί στην απόσπασή της από την πραγματικότητα.³⁴ Αντιθέτως υποστηρίζει ότι το μέλλον μεταβάλλεται και επομένως επηρεάζει το παρόν γι' αυτό και εισάγει τις προσδοκίες οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στη ανάλυσή του σχετικά με την επίδραση που αυτές ασκούν στη οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου.

2.8. Οι Προσδοκίες

Η έννοια των προσδοκιών, η οποία εισάγεται στη Γενική Θεωρία, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της κλίμακας επενδυτικής ζήτησης. Ο Keynes υποστηρίζει ότι η παραγωγή που προέρχεται από τον σημερινό εξοπλισμό πρέπει να ανταγωνιστεί την παραγωγή εκείνη που θα προέλθει από έναν πιο προηγμένο εξοπλισμό και με μικρότερο κόστος. Συνεπώς η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου που παράγεται σήμερα μειώνεται ανάλογα.³⁵

Με βάση την παραπάνω παρατήρηση οι προσδοκίες που αναφέρονται στις μεταβολές της αξίας του χρήματος επηρεάζουν τον όγκο παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα μια προσδοκία μείωσης της αξίας του χρήματος δημιουργεί αύξηση του ενδιαφέροντος για επενδύσεις και αυξάνει την απασχόληση, γεγονός που οφείλεται στην αύξηση του πίνακα της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου. Αντίστοιχα η προσδοκία για αύξηση της αξίας του χρήματος οδηγεί σε μείωση των επενδύσεων.

³³ Ο Keynes επισημαίνει ότι το επιτόκιο δε μπορεί να προσδιοριστεί ούτε από τη γνώση των μελλοντικών αποδόσεων του κεφαλαίου, ούτε από τη γνώση της οριακής αποδοτικότητάς του, γι' αυτό και πρέπει να βρεθεί ένα τρόπος που να το προσδιορίζει. Γενική Θεωρία, σ.167

³⁴ Γενική Θεωρία, σ.167

³⁵ Γενική θεωρία, σ. 170-171

Επομένως παρατηρούμε ότι οι προσδοκίες επηρεάζουν άμεσα την οριακή αποδοτικότητα, αφού μέσω αυτής σημειώνεται τόνωση της παραγωγής και όχι το επιτόκιο.³⁶

Επίσης η προσδοκία για μελλοντική πτώση του επιτοκίου προκαλεί μείωση του πίνακα της οριακής αποδοτικότητας. Αυτό σημαίνει ότι η παραγωγή από το σημερινό εξοπλισμό θα ανταγωνιστεί με την παραγωγή από εξοπλισμό που αρκείται σε χαμηλότερη απόδοση.

Αυτό που θα πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι οι προσδοκίες επηρεάζουν την οριακή αποδοτικότητα και προκαλούν ως αντίδραση μια διαδικασία προσαρμογής της απασχόλησης και της παραγωγής, προσαρμογές οι οποίες δε δίνουν κατ' ανάγκη τιμές ισορροπίας.³⁷

2.9. Η Θεωρία του Επιτοκίου

Προτού ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας για τον προσδιορισμό του επιτοκίου θα πρέπει να επισημάνουμε ότι συνδέεται με χρηματικό κεφάλαιο, γεγονός που το κάνει να διαφέρει από την οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου, η οποία είναι ένα ποσοστό.³⁸

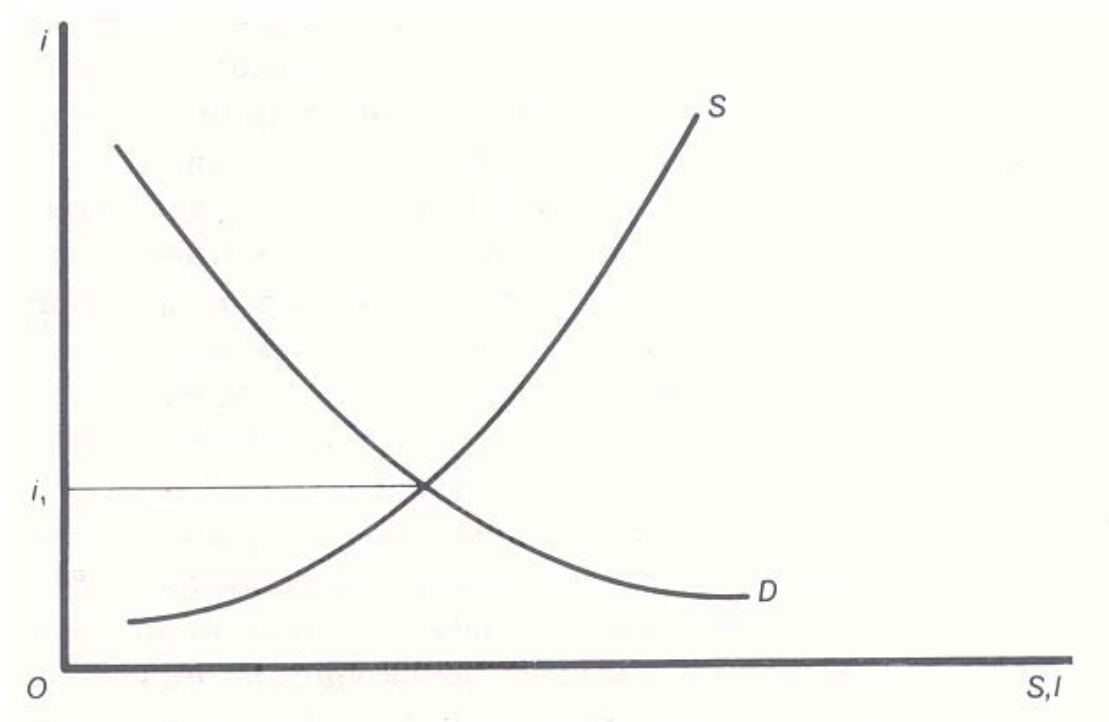
Σύμφωνα με τους κλασικούς στοχαστές τα επιτόκια αποτελούν ένα αξιόπιστο εξισορροπητικό μηχανισμό, ο οποίος εξισώνει τις επενδύσεις με τις αποταμιεύσεις. Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει ανταγωνισμός και στις δύο πλευρές της αγοράς και το επιτόκιο διακυμαίνεται ελεύθερα τότε θα σταθεροποιηθεί σε ένα επίπεδο i_1 όπου θα εξισώνεται η καμπύλη προσφοράς δανειακών κεφαλαίων S , με την καμπύλη ζήτησης δανειακών κεφαλαίων D . Με άλλα λόγια θα εξισώνονται οι αποταμιεύσεις με τις επενδύσεις, όπως φαίνεται και στο σχήμα (4).

³⁶ Γενική θεωρία, σ. 171

³⁷ Rima, σ.347

³⁸ Rima, σ.345

Σχήμα (4)

Πηγή: Rima, σ.333

Ο Keynes ασκεί κριτική στην άποψη αυτή, υποστηρίζοντας ότι τα επιτόκια δε διοχετεύουν αυτόματα τις αποταμιεύσεις σε επενδύσεις, εξαιτίας της ύπαρξης ζήτησης χρήματος ως περιουσιακού στοιχείου καθώς και για συναλλακτικούς σκοπούς. Οι άνθρωποι παρακρατούν χρήμα στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την αβεβαιότητα που υπάρχει διάχυτη μέσα στο οικονομικό περιβάλλον.³⁹

Επίσης ο Keynes αμφισβητεί ότι το επιτόκιο προσδιορίζεται από την τομή των καμπυλών προσφοράς αποταμιεύσεων και ζήτησης επενδύσεων. Υποστηρίζει ότι είναι αδύνατο να καθοριστεί η θέση της καμπύλης των αποταμιεύσεων αν δεν είναι γνωστό το επίπεδο του εισοδήματος,⁴⁰ καθώς και το επίπεδο του εισοδήματος αν δε γνωρίζουμε τον όγκο των επενδύσεων, ο οποίος εξαρτάται από την παραγωγικότητα του νέου κεφαλαίου και από το επιτόκιο.

Το επιτόκιο όπως υποστηρίζει ο Keynes είναι η αμοιβή για την παραίτησή μας από τη ρευστότητα, ή διαφορετικά είναι η «τιμή» που

³⁹ Rima, σ. 334

⁴⁰ Σε κάθε επίπεδο εισοδήματος αντιστοιχεί διαφορετικό επίπεδο επενδύσεων. Rima, σ.334

εξισορροπεί την επιθυμία διακράτησης πλούτου με τη μορφή ρευστού και τη διαθέσιμη ποσότητα ρευστού.

Το πραγματικό επιτόκιο καθορίζεται από την **προτίμηση ρευστότητας** σε συνδυασμό με την **ποσότητα χρήματος**. Με την προτίμηση ρευστότητας ουσιαστικά τίθεται το ερώτημα σε τι μορφή θα διατηρήσει ένα άτομο τους πόρους που έχει παρακρατήσει για μελλοντική κατανάλωση. Με άλλα λόγια αν οι πόροι αυτοί διατηρηθούν στη μορφή των αμέσως ρευστών διαθεσίμων ή αν το άτομο αυτό θα παραιτηθεί από το δικαίωμα της άμεσης ρευστότητας.⁴¹

Βασικό στοιχείο στην ύπαρξη της προτίμησης ρευστότητας αποτελεί η ύπαρξη αβεβαιότητας ως προς το μέλλον του επιτοκίου. Επομένως αν το άτομο πιστεύει ότι τα μελλοντικά επιτόκια θα είναι πάνω από τα επιτόκια που υποθέτει η αγορά, θα οδηγηθεί στην κράτηση ρευστού, ενώ στην αντίθετη περίπτωση θα έχει κίνητρο να δανειστεί χρήμα. Η τιμή της αγοράς θα οριστεί στο σημείο στο οποίο θα εξισορροπηθούν οι πωλήσεις των «αισιόδοξων» με τις αγορές των «απαισιόδοξων».⁴²

Ουσιαστικά η προτίμηση ρευστότητας καθορίζει την ποσότητα του χρήματος που θα κρατά το κοινό σε δεδομένο επιτόκιο. Αν υποθέσουμε ότι r είναι το επιτόκιο, M η ποσότητα χρήματος και L η συνάρτηση προτίμησης ρευστότητας, έχουμε ότι:

$$M = L(r)$$

Με τον τρόπο αυτό εισέρχεται η ποσότητα του χρήματος στο οικονομικό σύστημα, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι ο Keynes δίνει μεγάλη σημασία στο ρόλο του χρήματος μέσα στην οικονομία, γι' αυτό άλλωστε και η οικονομική του θεωρία θεωρείται μια νομισματική θεωρία.⁴³

Σύμφωνα με τον Keynes μια αύξηση της ποσότητας του χρήματος θα επιφέρει μείωση του επιτοκίου. Ένας από τους λόγους που συμβάλει στο γεγονός αυτό είναι ότι καθώς πέφτει το επιτόκιο, πιθανόν να απορροφηθεί περισσότερο χρήμα από την προτίμηση ρευστότητας λόγω

⁴¹ Γενική Θεωρία, σ.194

⁴² Γενική θεωρία, σ.197

⁴³ Dillard, σ. 421

Σύμφωνα με τον Dillard μια μεγάλη ομοιότητα του Keynes και του Μαρξ είναι ότι και οι δύο επικεντρώθηκαν στην έννοια του χρήματος και τον καθοριστικό ρόλο που αυτό παίζει στην οικονομία.

του συναλλακτικού κόστους. Αν αυξηθεί το εθνικό εισόδημα, η ποσότητα χρήματος που πρέπει να κρατηθεί για συναλλαγές θα αυξηθεί περισσότερο ή λιγότερο αναλογικά προς την αύξηση του εισοδήματος, ενώ ταυτόχρονα θα μειωθεί το κόστος της ευκολίας να έχουμε άφθονο ρευστό σε όρους απώλειας τόκου.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι κάθε πώση του επιτοκίου μπορεί να αυξήσει την ποσότητα του ρευστού που επιθυμούν να κρατήσουν ορισμένα άτομα, επειδή οι απόψεις τους ως προς το μέλλον του επιτοκίου, όπως έχουμε δει, διαφέρουν από τις απόψεις της αγοράς.

Τέλος πρέπει να επισημάνουμε ότι υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ακόμα και μια μεγάλη αύξηση της ποσότητας του χρήματος μπορεί να ασκήσει συγκριτικά μικρή επίδραση στο επιτόκιο.⁴⁴

2.10. Το Συμπέρασμα της Ανάλυσης του Keynes

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των βασικών σημείων της θεωρίας του Keynes παρατηρούμε ότι εστιάζει την προσοχή του στην πλευρά της ζήτησης, υποστηρίζοντας ότι η απασχόληση εξαρτάται και προσδιορίζεται από αυτή. Κατά συνέπεια η ανεργία σύμφωνα με τον Keynes οφείλεται στην ανεπαρκή ζήτηση και η μείωσή της μπορεί να συντελεστεί με μια αύξηση της ζήτησης.

Όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενη ενότητα όσο αυξάνεται το εισόδημα αυξάνεται και η κατανάλωση αλλά σε μικρότερο βαθμό. Για να θεωρήσουμε ένα επίπεδο απασχόλησης δικαιολογημένο θα πρέπει το κενό που δημιουργείται ανάμεσα στο εισόδημα και την απασχόληση να καλύπτεται από την επένδυση. Αν δε συμβαίνει αυτό τότε παρουσιάζεται το φαινόμενο της ανεπαρκούς ζήτησης και κατά συνέπεια εμφανίζεται ανεργία.

Μέσα από την ανάλυση των βασικών προσδιοριστικών στοιχείων τόσο της κατανάλωσης όσο και της επένδυσης, παρατηρούμε ότι οι μεταβλητές αυτές παρουσιάζουν μεγάλη μεταβλητικότητα γεγονός που

⁴⁴ Γενική Θεωρία, σ.199

οδηγεί πολλές φορές σε μεγάλες και απροσδιόριστες μεταβολές της επένδυσης και σε μικρότερο βαθμό της κατανάλωσης.

Επομένως ο Keynes καταλήγει στο γεγονός ότι είναι πολύ δύσκολο να πετύχουμε ισορροπία μεταξύ του εισοδήματος από τη μια και της κατανάλωσης και της επένδυσης από την άλλη. Όμως ακόμα και αν πετύχουμε αυτή την ισορροπία δεν είναι σίγουρο ότι θα βρισκόμαστε στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Συνεπώς αναγνωρίζει ότι το πρόβλημα έγκειται στην πλευρά της ζήτησης και υποστηρίζει ότι θα πρέπει με κάποιο τρόπο να ελέγξουμε τη ζήτηση, έτσι ώστε να αποφευχθεί η ανεργία.

3. Οι Κεϋνσιανές Πολιτικές και η Αποτελεσματικότητά τους

3.1. Οι Πολιτικές για τον Έλεγχο της Ζήτησης

Μέσα από τη Γενική Θεωρία παρατηρούμε ότι τα σημαντικά σφάλματα της οικονομικής κοινωνίας θεωρούνται η αποτυχία της πλήρους απασχόλησης, καθώς και το φαινόμενο της άνισης διανομής του πλούτου.

Ένα από τα βασικά εργαλεία για την εξάλειψη της ανισότητας είναι η άμεση φορολογία η οποία περιλαμβάνει φόρους εισοδήματος, πρόσθετους φόρους και φόρους κληρονομιάς. Όμως η εντατικοποίησή τους εμποδίζεται αρχικά από το φόβο της φοροδιαφυγής και στη συνέχεια από το φόβο μείωσης των κινήτρων ανάληψης κινδύνων από τη μεριά των επιχειρηματιών. Τέλος επικρατεί η αντίληψη ότι η αύξηση της φορολογίας θα επιφέρει μείωση στα πλεονάσματα των πλουσίων και επομένως μείωση των αποταμιεύσεων. Το γεγονός αυτό δημιουργεί σημαντικό πρόβλημα στη μεγέθυνση του κεφαλαίου, αφού εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις αποταμιεύσεις των εύπορων ατόμων.⁴⁵

⁴⁵ Γενική Θεωρία, σ.389

Ο Keynes αντίθετα υποστηρίζει ότι η αύξηση του πλούτου όχι μόνο δε εξαρτάται από την εγκράτεια των πλουσίων αλλά μπορεί και να εμποδίζεται. Χρησιμοποιεί το επιχείρημα ότι αν τα έσοδα από τους φόρους κληρονομιάς τοποθετηθούν στις συνήθεις δαπάνες έτσι ώστε φόροι εισοδήματος και κατανάλωσης να μειώνονται ή να αποφεύγονται, τότε μια δημοσιονομική πολιτική υπερβολικών φόρων κληρονομιάς οδηγεί σε αύξηση της ροπής προς κατανάλωση και επομένως σε αύξηση των κινήτρων για επενδύσεις. Με αυτό τον τρόπο ο Keynes απορρίπτει μια από τις βασικές κοινωνικές δικαιολογήσεις της μεγάλης ανισότητας και επίσης καθιστά τη δημοσιονομική πολιτική, μέσω των φόρων, αποτελεσματική.

Ένα άλλο είδος οικονομικής πολιτικής, η οποία έχει ως στόχο τη μείωση των ανισοτήτων είναι ο έλεγχος του επιτοκίου. Μέχρι τότε πολλοί υποστήριζαν την ύπαρξη ενός μετρίως υψηλού επιτοκίου έτσι ώστε να δοθούν επαρκή κίνητρα για αποταμίευση. Όμως η έκταση της αποτελεσματικής αποταμίευσης καθορίζεται από την κλίμακα της επένδυσης, η οποία προάγεται από ένα χαμηλό επιτόκιο. Επομένως μπορούμε να μειώσουμε το επιτόκιο ως το σημείο που έχουμε πλήρη απασχόληση.⁴⁶

Όπως παρατηρούμε από την μέχρι τώρα ανάλυση ο Keynes υποστηρίζει την επέμβαση του κράτους με την άσκηση καθοδηγητικής επιρροής στη ροπή προς κατανάλωση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί, όπως είδαμε είτε μέσω της φορολογίας είτε μέσω του επιτοκίου είτε και με άλλους τρόπους. Επίσης υποστηρίζει ότι μόνο του το επιτόκιο δε μπορεί να προσδιορίσει το άριστο επίπεδο επένδυσης, γι' αυτό και είναι αναγκαία η κοινωνικοποίηση της επένδυσης χωρίς να αποκλείει συμβιβασμούς και μηχανισμούς συνεργασίας του δημοσίου με την ιδιωτική πρωτοβουλία, με στόχο πάντα τη διασφάλιση της πλήρους απασχόλησης.

Η κρατική παρέμβαση δεν προϋποθέτει την κατοχή των μέσων παραγωγής, αλλά είναι αποτελεσματική όταν έχει τη δυνατότητα να καθορίζει το σύνολο των πόρων και των βασικών αμοιβών εκείνων που τα

⁴⁶ Γενική Θεωρία, σ.391

κατέχουν. Ο Keynes πιστεύει ότι με τη διεύρυνση των λειτουργιών του κράτους, δεν καταπατάτε ο ατομικισμός, αλλά αντιθέτως αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή λειτουργία της ατομικής πρωτοβουλίας. Για παράδειγμα τονίζει ότι στην περίπτωση ανεπαρκούς ζήτησης δημιουργούνται αρνητικές προϋποθέσεις για τον επιχειρηματία, ενώ όταν η ενεργός ζήτηση είναι επαρκής τότε αρκούν μια μέτρια δεξιότητα και μια συνηθισμένη τύχη.⁴⁷ Τέλος υποστηρίζει ότι με την παρέμβαση του κράτους ουσιαστικά θα καθορίσουμε τη φύση του περιβάλλοντος που χρειάζεται το ελεύθερο παιχνίδι των οικονομικών δυνάμεων για την επίτευξη της πλήρους υλοποίησης των δυνατοτήτων παραγωγής.

Συνοψίζοντας την παραπάνω ανάλυση και επικεντρώνοντας στα βασικά σημεία της, παρατηρούμε ότι ο Keynes αναγνωρίζει την αδυναμία των επενδύσεων να καλύψουν το κενό που δημιουργείται ανάμεσα στη συνολική παραγωγή της πλήρους απασχόλησης και την κατανάλωση και γι' αυτό προτείνει οικονομικές πολιτικές με σκοπό την αύξηση της ζήτησης. Υποστηρίζει ότι μέσω των επεκτατικών δημοσιονομικών πολιτικών, όπως είναι η αύξηση των κρατικών δαπανών⁴⁸ και η μείωση της φορολογίας, θα αυξηθεί η συνολική ζήτηση και επομένως οι επενδύσεις θα αυξηθούν και θα είναι επαρκείς για να καλύψουν το κενό αυτό. Το ίδιο αποτέλεσμα θα έχουμε και με την εφαρμογή επεκτατικών νομισματικών πολιτικών, όπως είναι η μείωση των επιτοκίων.

3.2. Η Εμφάνιση και οι Λόγοι Αποτελεσματικότητας των Κεϋνσιανών Πολιτικών(1950-1970)

Οι ΗΠΑ μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου εμφανίζονται ως ο ηγέτης του καπιταλιστικού κόσμου και καταφέρνουν να δημιουργήσουν μια νέα, τόσο εσωτερική όσο και διεθνή οικονομική κατάσταση. Στον

⁴⁷ Γενική Θεωρία, σ.396

⁴⁸ Eisner, σ.212 Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η αύξηση των δαπανών για εξοπλισμούς οδήγησε σε αύξηση της παραγωγής, και σε αύξηση της απασχόλησης (μείωση της ανεργίας).

εσωτερικό τομέα ιδρύεται ένα κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας, στο οποίο χρησιμοποιείται η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική ως εργαλεία για την επίτευξη μιας σταθερής οικονομικής ανάπτυξης με πλήρη απασχόληση. Από την άλλη μεριά, σε διεθνές επίπεδο, δημιουργείται μια ηγεμονία, μέσω μιας στρατιωτικής, πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας, η οποία εγγυάται σταθερότητα, ελευθερία στην κίνηση εμπορευμάτων αλλά και στην κίνηση κεφαλαίων.⁴⁹ Επομένως, όπως παρατηρεί και ο Crotty, έχουμε την εγκαθίδρυση ενός κεϋνσιανού καθεστώτος και ουσιαστικά μια μεγάλη νίκη απέναντι στον καπιταλισμό του “laissez-faire”.

Οι κεϋνσιανοί οικονομολόγοι συνειδητοποίησαν την εποχή της Μεγάλης Ύφεσης (Great Depression) ότι η μεγάλη αδυναμία του καπιταλιστικού συστήματος είναι η έλλειψη εσωτερικών και ενδογενών μηχανισμών που θα διατηρούν τη συνολική ζήτηση σε επίπεδα πλήρους απασχόλησης ή σε επίπεδο εκκαθάρισης της αγοράς. Οι κεϋνσιανοί γνώριζαν ότι αυτή η αδυναμία μπορεί να αντιμετωπιστεί με τη χρησιμοποίηση δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής.

Σύμφωνα με τον Crotty οι κεϋνσιανές πολιτικές γνώρισαν μεγάλη επιτυχία στις δεκαετίες του 1950 και 1960. Ο σημαντικός λόγος που συνέβαλε στην επιτυχία αυτή είναι η σταθερή ανάπτυξη που χαρακτήριζε τις περισσότερες οικονομίες και η οποία οφειλόταν στο γεγονός ότι οι διεθνείς και εγχώριες θεσμικές δομές είχαν τη δυνατότητα να διατηρούν τα κέρδη και το ρυθμό συσσώρευσης σε υψηλά επίπεδα. Στην δημιουργία αυτής της σταθερής αναπτυξιακής κατάστασης συνέβαλαν και πολλοί άλλοι σημαντικοί παράγοντες.

Αρχικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι η περίοδος αυτή χαρακτηριζόταν από μια σχετική σταθερότητα και προβλεψιμότητα των διεθνών οικονομικών σχέσεων, αφού οι θεσμικές δομές που μεσολαβούσαν μεταξύ αυτών εξασφάλιζαν σταθερότητα και αποτελεσματικότητα. Επίσης η ηγεμονία των ΗΠΑ είχε τη δυνατότητα να ελέγχει τις κυρίαρχες αυτές δομές, καθώς και να σταθεροποιεί τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Επίσης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο να

⁴⁹ Crotty, σ.82

παραμένουν οι εθνικές αγορές ανοικτές και διαθέσιμες στις επενδύσεις και στο εμπόριο, ενώ τέλος εξασφάλιζε φθηνή εισαγωγή πρώτων υλών από τον τρίτο κόσμο. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον αποτελούσε λογική συνέπεια η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, των επενδύσεων και η βιομηχανική ανάπτυξη και πρόοδος.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της εποχής εκείνης ήταν η ηρεμία που επικρατούσε στον εργασιακό τομέα. Μετά από αγώνες δύο δεκαετιών (1930 και 1940), το εργατικό κίνημα πέτυχε την αποδοχή των εργατικών συνδικαλιστικών οργανώσεων από την ελίτ των οικονομικών και πολιτικών κύκλων της κάθε χώρας καθώς και ένα λογικό ρυθμό αύξησης του πραγματικού εισοδήματος στις δεκαετίες 1950 και 1960. Επομένως το κεφάλαιο κατόρθωσε να πετύχει μια σταθερότητα στις εργασιακές σχέσεις, ένα υψηλό ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας και τέλος δημιουργήθηκαν κέρδη σε μη πληθωριστικές συνθήκες.⁵⁰

Ένας τρίτος παράγοντας, σύμφωνα με τον Crotty, ήταν και η αύξηση των εγχώρια παραγόμενων προϊόντων που σημειώθηκε λόγω της αύξησης του πραγματικού εισοδήματος των νοικοκυριών. Επίσης η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στηριζόταν τόσο στην ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας και την κατασκευή οδικών αξόνων, όσο και στην αύξηση κατασκευής σπιτιών και τις κρατικές δαπάνες για αμυντικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Τέλος σημαντικό ρόλο είχαν και οι αγορές του εξωτερικού στην αναζωογόνηση της εγχώριας παραγωγής.

Ένας τέταρτος παράγοντας ήταν η σταθεροποίηση του ανταγωνισμού μέσα στην οικονομία λόγω της εμφάνισης ολιγοπωλιακών δομών, καθώς και η έλλειψη του διεθνούς ανταγωνισμού μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960s. Το γεγονός αυτό βοήθησε στην εμφάνιση υψηλών κερδών και στη σιγουριά για μελλοντική κερδοφορία των επιχειρήσεων, απαραίτητο στοιχείο της συσσώρευσης κεφαλαίου.⁵¹

Τέλος ο Crotty κάνει αναφορά και στο γεγονός ότι οι χρηματοοικονομικές αγορές των ΗΠΑ ήταν σχετικά απομονωμένες από τις ξένες αγορές και αυτό είχε ως αποτέλεσμα το σταθερό έλεγχο των

⁵⁰ Crotty, σ.88-89

⁵¹ Crotty, σ.89

αμερικάνικων επιτοκίων και του ρυθμού αύξησης του εγχώριου χρήματος. Με αυτό τον τρόπο οι ΗΠΑ είχαν τη δυνατότητα να πετυχαίνουν τους αντικειμενικούς στόχους χωρίς να δέχονται περιορισμούς από διεθνή εμπόδια.

Όλοι οι παραπάνω λόγοι που αναφέραμε βοήθησαν καθοριστικά στην κερδοφορία των επιχειρήσεων επομένως και να αντιδρούν θετικά στις επεκτατικές μακροοικονομικές πολιτικές που χρησιμοποιούνταν. Συνεπώς οι κεϋνσιανές πολιτικές γνώρισαν μια περίοδο αναγνώρισης και αποτελεσματικότητας που κανένας δε μπορεί να αμφισβητήσει.

3.3. Λόγοι Παρακμής των Κεϋνσιανών Πολιτικών

Στην προηγούμενη ενότητα προσπαθήσαμε να δώσουμε μια απάντηση στο ερώτημα γιατί και κάτω από ποιες συνθήκες οι κεϋνσιανές πολιτικές είχαν τόσο μεγάλη αποδοχή και αποτελεσματικότητα στις δεκαετίες του 1950 και 1960. Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε το επόμενο ερώτημα που εύλογα προκύπτει, γιατί οι κεϋνσιανές πολιτικές αρχίζουν να παραγκωνίζονται από την κυρίαρχη οικονομική σκηνή και κάτω από ποιες συνθήκες συμβαίνει αυτό.

Όπως αναφέρει ο Crotty, από το 1973 αρχίζει να διαφαίνεται το τέλος της σταθερής οικονομικής ανάπτυξης και η αρνητική στροφή της παγκόσμιας οικονομίας. Παρατηρεί επίσης ότι αυτό συμβαίνει λόγω της κατάρρευσης των θεσμικών δομών και των πρακτικών, γεγονός που οδήγησε στην κατάρρευση της ίδιας της αποτελεσματικότητας της μακροοικονομικής πολιτικής. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε λεπτομερέστερα κάποια σημαντικά γεγονότα που συνέβαλαν στο αρνητικό αυτό αποτέλεσμα.

Αρχικά παρατηρούμε ότι οι ΗΠΑ αρχίζουν να χάνουν τον έλεγχο της ηγεμονίας τους γεγονός που οδηγεί στη διεθνή αποσταθεροποίηση της οικονομίας. Καθοριστικό ρόλο στο αποτέλεσμα αυτό έπαιξε η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods στις αρχές του 1970, ένα σύστημα που συνέβαλλε στη σταθερότητα των συναλλαγματικών

ισοτιμιών. Με αυτή την κατάρρευση παρατηρούμε αυτόματα μεγάλες διακυμάνσεις στις ισοτιμίες με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται η οικονομία από αβεβαιότητα και αστάθεια.⁵²

Ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο αποτελεί η καταπάτηση των συμφωνιών που είχαν συναφθεί μεταξύ των εργατών και των καπιταλιστών, γεγονός που οδήγησε στο τέλος της αρμονικής σχέσης τους. Επιπλέον η μείωση του ποσοστού των ανέργων είχε οδηγήσει σε μείωση των κερδών των επιχειρηματιών, οι οποίοι προσπάθησαν να αντιδράσουν με πολιτικές που είχαν ως στόχο την αύξηση της ανεργίας, την υποβίβαση των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Τέλος στη δεκαετία του 1970 με την έξοδο από το εσωτερικό των ΗΠΑ σημαντικών βιομηχανιών,⁵³ ο εργατικός συνδικαλισμός αποδυναμώθηκε αισθητά.

Επίσης όπως αναφέρει ο Crotty, παρατηρείται τη περίοδο αυτή ένας χαμηλός ρυθμός παραγωγικότητας και μια στασιμότητα του πραγματικού εισοδήματος και του μέσου εισοδήματος του νοικοκυριού. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην αύξηση του δανεισμού έτσι ώστε τα άτομα να διατηρήσουν ένα σταθερό βιοτικό επίπεδο, και στον περιορισμό της κατανάλωσης, η οποία οδήγησε σε μείωση της εγχώριας ζήτησης. Το αποτέλεσμα ήταν η βιομηχανία των ΗΠΑ να εξαρτάται όλο και περισσότερο από την κερδοφορία που προέρχεται από πηγές του εξωτερικού.

Ένας επιπρόσθετος παράγοντας που επηρέασε την παγκόσμια οικονομική σταθερότητα είναι και η αύξηση των τιμών του πετρελαίου καθώς και των άλλων πρώτων υλών. Επομένως με το τέλος της ηγεμονίας των ΗΠΑ τερματίζεται και η εποχή των φθηνών πρώτων υλών που είχε δώσει τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και γενικότερα της οικονομίας.⁵⁴

Τέλος μέσα στα αίτια που οδήγησαν στην εγκατάλειψη των κεϋνσιανών πολιτικών θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και την αποτυχία της αντιμετώπισης του «στασιμοπληθωρισμού», ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και επιταχύνθηκε με την

⁵² Crotty, σ. 90

⁵³ Όπως βιομηχανίες αυτοκινήτων και βιομηχανίες ηλεκτρονικών

⁵⁴ Crotty, σ. 90

κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods, καθώς και με την εκτόξευση στα ύψη των τιμών του πετρελαίου και των εμπορευμάτων, γεγονότα που ήδη έχουμε αναφέρει. Ο στασιμοπληθωρισμός ουσιαστικά είναι ένα φαινόμενο κατά το οποίο εμφανίζεται ταυτόχρονα αύξηση της ανεργίας, του πληθωρισμού και των δυσκολιών του ισοζυγίου πληρωμών.⁵⁵

Όλα τα παραπάνω γεγονότα οδήγησαν στην αποσταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας και συνεπώς στην αδυναμία των κεϋνσιανών πολιτικών να επιβάλουν, μέσω ενός παρεμβατικού κράτους, τον έλεγχο της οικονομίας. Το κλίμα αυτό οδήγησε σε έντονες συζητήσεις και κριτικές σχετικά με την αποτελεσματικότητα των κεϋνσιανών πολιτικών, σε κάποιες από τις οποίες θα αναφερθούμε στην επόμενη ενότητα.

3.4. Κριτικές και Διαμάχες για την Αποτελεσματικότητα των Κεϋνσιανών Πολιτικών

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τις διάφορες κριτικές που γίνονται στις κεϋνσιανές πολιτικές και γενικότερα στην οικονομική θεωρία του Keynes. Οι κριτικές αυτές στηρίζονται, τόσο στις αλλαγές που συμβαίνουν στην παγκόσμια οικονομία όσο και σε ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των διαφόρων οικονομικών σχολών σκέψης.

Μια πρώτη κριτική προέρχεται από τον Brothwell, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αδυναμία των κεϋνσιανών πολιτικών να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο του πληθωρισμού, οδηγεί αυτόματα στο συμπέρασμα ότι ο Keynes δεν κατόρθωσε να ανατρέψει το νεοκλασικό παράδειγμα. Με άλλα λόγια υποστηρίζει ότι δεν υπήρξε κεϋνσιανή επανάσταση στην οικονομική θεωρία.

Επίσης την άποψή του αυτή τη στηρίζει και στο γεγονός ότι ο Keynes δεν κατόρθωσε να αποφύγει ολοκληρωτικά τις παλαιότερες ιδέες. Πιο συγκεκριμένα με το να αποδεχτεί το πρώτο κλασικό αξίωμα, ήταν σα να αποδέχτηκε τη νεοκλασική θεωρία της οριακής παραγωγικότητας, καθώς

⁵⁵ Brothwell, σ.532

και την υπόθεση ότι η καμπύλη του οριακού προϊόντος εργασίας είναι η καμπύλη ζήτησης της εργασίας σε μακρο επίπεδο.⁵⁶

Επίσης σημαντικό βήμα προς τη σύνθεση της κεϋνσιανής και νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, σύμφωνα με τον Brothwell, συντελέστηκε αρχικά με την εισαγωγή του υποδείγματος του IS-LM και στη συνέχεια με την προσθήκη σε αυτό της νεοκλασικής συνάρτησης παραγωγής και της αγοραίας ανάλυσης.

Άλλη μια δριμύ κριτική ασκείται από τους Cunningham και Vilasuso, οι οποίοι στο άρθρο⁵⁷ τους υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές που έχουν συμβεί σε επίπεδο θεσμών, δομών και ρυθμίσεων είναι πιθανό να έχουν οδηγήσει τις πολιτικές διαχείρισης της ζήτησης να είναι αναποτελεσματικές και να δημιουργούν περισσότερα προβλήματα από αυτά που προσπαθούν να λύσουν. Επίσης σημειώνουν ότι δεδομένου των μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, των χρηματοοικονομικών καινοτομιών και των ρυθμιστικών αλλαγών, έχουν αποδυναμωθεί σημαντικά οι σύνδεσμοι μεταξύ της οικονομίας και της νομισματικής πολιτικής, καθιστώντας την τελευταία ανίκανη να επηρεάσει τη συνολική ζήτηση. Επίσης υποστηρίζουν ότι και η δημοσιονομική πολιτική αποτυγχάνει να ωθήσει τη συνολική ζήτηση και ο λόγος είναι ότι το αποτέλεσμα αντισταθμίζεται από τη μείωση της ιδιωτικής δαπάνης.

Από την άλλη μεριά εμφανίζεται ο Eisner, ο οποίος ασκεί κριτική στην ανάλυση και στις απόψεις των Cunningham και Vilasuso. Υποστηρίζει ότι η δημοσιονομική πολιτική είτε μέσω της μείωσης των φόρων, είτε μέσω της αύξησης των κρατικών δαπανών είναι αποτελεσματική. Σχετικά με τη νομισματική πολιτική, αναγνωρίζει ότι υπάρχουν δυσκολίες στην ικανότητά της να επηρεάζει τη συνολική ζήτηση, αλλά όμως πιστεύει ότι δεν είναι πλήρως αναποτελεσματική.

Μπορεί να ασκεί κριτική, αλλά και ο ίδιος αποδέχεται ότι οι κεϋνσιανές πολιτικές, τόσο η νομισματική πολιτική όσο και η δημοσιονομική αντιμετωπίζουν κάποιους περιορισμούς. Ξεκινώντας από την νομισματική πολιτική, ο Eisner αναγνωρίζει ότι όταν στόχος της

⁵⁶ Brothwell, σ.544

⁵⁷ Το άρθρο τους έχει τίτλο «Is Keynesian demand management policy still viable?»

νομισματικής πολιτικής είναι να περιορίσει τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομίας, τότε περιορίζεται η επιρροή της στα μακροχρόνια επιτόκια και αυτό γιατί οι χρηματοοικονομικές αγορές γνωρίζουν ότι μετά τη μείωση των επιτοκίων θα επέλθει η αύξησή τους.⁵⁸

Επίσης σημειώνει ότι στη περίπτωση της ύφεσης είναι πιθανό η οριακή αποδοτικότητα των επενδύσεων να μειώνεται περισσότερο σε σχέση με το ρυθμό των αναμενόμενων εσόδων από μια επιπρόσθετη επένδυση έτσι ώστε να γίνει ανελαστική ως προς το επιτόκιο και επομένως η μείωση του επιτοκίου να μην οδηγεί την επένδυση σε επίπεδα πλήρους απασχόλησης.

Ακόμα τονίζει ότι με τις νέες χρηματοοικονομικές καινοτομίες έχει περιοριστεί σημαντικά η ικανότητα των κεντρικών τραπεζών να ελέγχουν τη προσφορά του χρήματος.

Τέλος από τη μεριά της δημοσιονομικής πολιτικής βραχυπρόθεσμες αλλαγές τόσο στους φόρους όσο και στις δαπάνες έχουν μικρή επίδραση στην ιδιωτική κατανάλωση, χωρίς βέβαια να ισχυρίζεται ότι δεν έχουν καμία επίδραση.

Πέρα όμως από κάθε κριτική και αμφισβήτηση υπάρχει ένα γεγονός το οποίο έχει επηρεάσει αρνητικά την αποτελεσματικότητα των κεϋνσιανών πολιτικών και αυτό είναι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης των αγορών χρήματος και κεφαλαίου. Η αλλαγή αυτή που σημάδεψε την παγκόσμια οικονομία αδιαμφισβήτητα αποτελεί ένα από τα βασικότερα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει η κρατική παρέμβαση που ασκείται μέσω των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών. Ουσιαστικά με το γεγονός αυτό αποσταθεροποιείται και αποδυναμώνεται η εθνική κυριαρχία και η δυνατότητά της να ρυθμίζει τις αγορές.

⁵⁸ Eisner, σ.225

3.5. Η Παγκοσμιοποίηση των Αγορών Χρήματος

Όπως αναφέραμε και στην προηγούμενη ενότητα συντελούνται πολλά γεγονότα και πολλές εξελίξεις στο παγκόσμιο οικονομικό στερέωμα που οδηγούν στην κατάρρευση του κεϋνσιανού καθεστώτος και στην αναποτελεσματικότητα των πολιτικών που το καθεστώς αυτό προεβεί. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον θα αναλύσουμε άλλη μια εξέλιξη, ίσως τη σημαντικότερη στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις των τελευταίων δεκαετιών. Η νέα αυτή εξέλιξη είναι η παγκοσμιοποίηση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, η οποία επιβάλλει τρομακτικές αλλαγές στη λειτουργία του οικονομικού συστήματος.

Όπως πολλοί ερευνητές παρατηρούν, από τη δεκαετία του 1960 οι διεθνείς χρηματοοικονομικές συναλλαγές αυξάνονται με ταχύτατους ρυθμούς και συνοδεύονται από αλλαγές στους μηχανισμούς άσκησης οικονομικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο. Αποτέλεσμα αυτών των δύο εξελίξεων είναι η δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας οικονομικής πραγματικότητας, στην οποία κυριαρχεί το φιλελεύθερο στοιχείο με αποτέλεσμα την αύξηση της δύναμης του χρηματικού κεφαλαίου και την επίδρασή του στους εθνικούς μηχανισμούς που ασκούν την οικονομική πολιτική.⁵⁹

Το ερώτημα που δημιουργείται αυτόματα και απαιτεί μία άμεση απάντηση είναι οι λόγοι και οι παράγοντες που συνέβαλλαν στη συνεχιζόμενη αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση των αγορών. Όπως παρατηρεί ο Αργεΐτης(2002), ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που βοήθησε καθοριστικά στο φαινόμενο αυτό είναι οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις, όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών. Με την τεχνολογική αυτή πρόοδο ουσιαστικά μειώθηκε το κόστος και η δυσκολία στη μετακίνηση του χρηματικού κεφαλαίου μέσα στις διεθνείς αγορές με αποτέλεσμα τη διεύρυνση των χρηματοοικονομικών συναλλαγών.

Από την πλευρά της αγοράς υπάρχουν επίσης αρκετοί παράγοντες που συνέβαλλαν στην παγκοσμιοποίηση του χρηματικού κεφαλαίου.

⁵⁹ Αργεΐτης, σ.24

Αρχικά πρέπει να σημειώσουμε ότι σημαντικό ρόλο έπαιξε η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου στις δεκαετίες 1950 και 1960, καθώς και η αυξανόμενη ζήτηση για διεθνείς χρηματοοικονομικές υπηρεσίες λόγω του αυξανόμενου διεθνούς εμπορίου και της δραστηριότητας των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Επίσης σπουδαίο παράγοντα αποτέλεσε η αποταμίευση των υπέρογκων πλεονασμάτων των χωρών-μελών του ΟΠΕΚ στις διεθνείς τραπεζικές αγορές και κεφαλαιαγορές, όπως επίσης οι τραπεζικές καινοτομίες και η ανάπτυξη νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων.⁶⁰

Στο σημείο αυτό της ανάλυσης θα πρέπει να αναφέρουμε τις θεσμικές αλλαγές που έχουν συμβάλει καθοριστικά στη δημιουργία μιας ισχυρής χρηματοοικονομικής δύναμης. Την πρώτη σημαντική θεσμική εξέλιξη αποτέλεσε η εμφάνιση και η ραγδαία επέκταση των ευρωπαϊκών. Οι ευρωπαϊκές αποτέλεσαν την πρώτη μορφή διεθνών αγορών που ήταν απελευθερωμένες από κάθε μορφή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίου ή άλλης κρατικής ρύθμισης.

Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι οι ευρωπαϊκές αύξησαν τη διεθνή κινητικότητα του χρηματικού κεφαλαίου και κυρίως τις βραχυπρόθεσμες κερδοσκοπικές κινήσεις, οι οποίες υπονόμισαν και το μηχανισμό του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods. Επίσης παρατηρούμε μεταφορά δύναμης και ισχύς από τις εθνικές νομισματικές αρχές στο διεθνές χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, καθώς και πολυεθνικές τράπεζες και επιχειρήσεις να αναπτύσσουν κερδοφόρες δραστηριότητες, σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητες από τον εθνικό έλεγχο.⁶¹

Όπως πολύ εύστοχα αναφέρει ο Αργεΐτης(2002), «...οι ευρωπαϊκές θα μπορούσαν να κατανοηθούν σα μια γέφυρα πάνω από το Bretton Woods η οποία συνδέει τις χρηματοοικονομικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1920 με εκείνες των τελευταίων τριών δεκαετιών.»

Η δεύτερη θεσμική εξέλιξη αναφέρεται στην έντονη ιδεολογική αμφισβήτηση των πολιτικών ελέγχου του κεφαλαίου, η οποία οδήγησε στο μετασχηματισμό του διεθνούς χρηματοοικονομικού συστήματος, με

⁶⁰ Αργεΐτης, σ.25

⁶¹ Αργεΐτης, σ.29-30

αποκορύφωμα την απουσία συντονισμού για την άσκηση κοινής πολιτικής ελέγχων του κεφαλαίου από τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Η νέα αυτή οικονομική φιλοσοφία υιοθετήθηκε αρχικά από τις ΗΠΑ, οι οποίες επιθυμούσαν την ανάπτυξη ενός περισσότερο φιλελεύθερου χρηματοοικονομικού συστήματος. Αυτή η μεταστροφή στην πολιτική στάση των ΗΠΑ μπορεί να βασιστεί, όπως παρατηρεί ο Αργεΐτης(2002), σε δύο βασικά αίτια.⁶² Η πρώτη αιτία αναφέρεται στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν αποτελεσματικότερα τα ηγεμονικά τους συμφέροντα μέσω της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς χρηματοοικονομικού και νομισματικού συστήματος. Η δεύτερη αιτία που συνέβαλλε στην υποστήριξη μιας φιλελεύθερης χρηματοοικονομικής κατάστασης είναι η μεταστροφή της πολιτικής σκηνής προς τον νεοφιλελευθερισμό.

Συνεπώς από το 1974 οι ΗΠΑ αρχίζουν να εφαρμόζουν πολιτικές με στόχο τη φιλελευθεροποίηση των αγορών και την εξάλειψη κάθε είδους περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από το 1979 η Μεγάλη Βρετανία ακολουθεί το ίδιο σκεπτικό και τις ίδιες πολιτικές, ενώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες καθώς και η Ιαπωνία αρχίζουν τη σταδιακή απελευθέρωση και απορύθμιση των δικών τους αγορών.

Η τρίτη σημαντική θεσμική εξέλιξη η οποία επιτάχυνε την απελευθέρωση των αγορών προέρχεται από την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος του Bretton Woods.⁶³ Με βάση αυτό το σύστημα ενισχυόταν η αυτονομία της εθνικής μακροοικονομικής διαχείρισης μέσω της περιορισμένης κινητικότητας κεφαλαίου και των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Η αποδιάρθρωση αυτού του συστήματος οδήγησε αρχικά στην αμφισβήτηση της ικανότητας των εθνικών ρυθμιστικών μηχανισμών και καθώς και των κυβερνήσεων να ασκήσουν ανεξάρτητη μακροοικονομική

⁶² Αργεΐτης, σ.30 Τα δύο αυτές βασικές αιτίες επισημαίνονται από τους Cerny 1993, Helleiner 1994b, Stubbs και Underhill 1994 και Underhill1994.

⁶³ Όπως έχουμε αναφέρει και στην ενότητα 3.2. και ο Crotty πίστευε ότι μια σημαντική εξέλιξη, η οποία αποσταθεροποίησε την παγκόσμια οικονομία ήταν η κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods

διαχείριση. Με άλλα λόγια σηματοδοτείται μια νέα εποχή στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα στο οποίο το κεφάλαιο υπερέχει των εθνικών κρατών και των υπερεθνικών συμφωνιών με αρνητικές συνέπειες στην οικονομική διαχείριση σε εθνικό επίπεδο.⁶⁴

3.6. Συνέπειες Παγκοσμιοποίησης

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να δείξουμε τον τρόπο με τον οποίο η παγκοσμιοποίηση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου επηρεάζει τη μακροοικονομική διαχείριση των εθνικών κρατών και την εφαρμογή των κεϋνσιανών πολιτικών από τις εθνικές κυβερνήσεις, στην προσπάθειά τους να επιτύχουν του εγχώριους οικονομικούς τους στόχους.

Σύμφωνα με τον Crotty, μια από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής είναι η επιτυχής προσέγγιση των οικονομικών στόχων από την εφαρμογή των κατάλληλων πολιτικών χωρίς την παρέμβαση εξωτερικών παραγόντων. Όμως με την απελευθέρωση των αγορών και την αυξημένη κινητικότητα του κεφαλαίου καταστρατηγείται ολοκληρωτικά η παραπάνω προϋπόθεση και μειώνεται σημαντικά η αυτονομία της εθνικής μακροοικονομικής πολιτικής.

Πιο συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι οι πολιτικές που εφαρμόζονται από τις κυβερνήσεις της κάθε χώρας περιορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τις πιέσεις και τις απαιτήσεις του χρηματικού κεφαλαίου. Με άλλα λόγια αν εφαρμοστεί μια επεκτατική νομισματική πολιτική μείωσης των επιτοκίων, τότε αυτόματα δημιουργείται ο φόβος ότι οι κάτοχοι του κεφαλαίου, οι οποίοι επιδιώκουν το γρήγορο κέρδος, εκμεταλλευόμενοι την φιλελευθεροποίηση των αγορών, θα οδηγηθούν στην απομάκρυνση των κεφαλαίων τους από τη συγκεκριμένη αγορά και την τοποθέτησή τους σε μία νέα αγορά με καλύτερες συνθήκες για κέρδος. Επομένως αυτόματα η επιθυμία των κυβερνήσεων να προσελκύσουν την εισροή

⁶⁴ Αργεΐτης, σ.33

ξένων κεφαλαίων όπως και ο φόβος της πιθανής απομάκρυνσή τους, δημιουργεί σημαντικούς περιορισμούς.⁶⁵

Κατά τον ίδιο τρόπο μια μείωση της αποδοτικότητας των βραχυπρόθεσμων τοποθετήσεων κεφαλαίων σε μια αγορά, η οποία μπορεί να προκληθεί από μια αλλαγή στο δημοσιονομικό έλλειμμα, θα οδηγήσει σε αύξηση του πληθωρισμού. Το γεγονός αυτό θα πλήξει τα συμφέροντα των κατόχων κεφαλαίου και θα τους οδηγήσει σε νέες αγορές με καλύτερες ευκαιρίες κέρδους.

Επίσης αν μια κυβέρνηση χρησιμοποιήσει δημοσιονομικές πολιτικές όπως μια αύξηση της φορολογίας στο κεφάλαιο έχοντας ως στόχο να αυξήσει τα έσοδά της, τότε αυτόματα δημιουργείται αντικίνητρο επενδύσεων και οι κεφαλαιούχοι μεταφέρουν τα χρηματικά τους κεφάλαια σε αγορές με πιο ευνοϊκή φορολογία. Με αυτό τον τρόπο το κράτος χάνει μια βασική πηγή εσόδων ενώ ταυτόχρονα επέρχεται η διάβρωση στη φορολογική βάση και μια σημαντική δημοσιονομική πολιτική καταλήγει σε αδιέξοδο.⁶⁶

Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε το γεγονός ότι τα εργαλεία άσκησης οικονομικής πολιτικής αποτυγχάνουν να προκαλέσουν τις επιθυμητές μεταβολές στην ονομαστική συνολική ζήτηση. Όπως ήδη έχουμε δει, σε αυτό το γεγονός συνέβαλλε η μειωμένη ικανότητα ελέγχου του επιτοκίου και του χρήματος από τις κεντρικές τράπεζες, καθώς και η επεκτατική νομισματική πολιτική η οποία οδηγεί σε εκροές κεφαλαίου, και επομένως σε αύξηση των επιτοκίων. Με αυτόν τον τρόπο περιορίζεται σημαντικά η παρεμβατική δράση του κράτους μέσω αυτής της πολιτικής. Επίσης προβλήματα ζήτησης σε βραχυχρόνια βάση προέρχονται από την εισροή εισαγωγών, ενώ σε μακροχρόνιο επίπεδο από το χαμηλό ρυθμό συσσώρευσης κεφαλαίου.⁶⁷

Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη Θεωρία της Ρικαρντιανής Ισορροπίας (Ricardian Equivalence Theorem), σε μια ανοικτή οικονομία η οποία χαρακτηρίζεται από κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισορροπίες και υψηλή κινητικότητα κεφαλαίου, τα

⁶⁵ Crotty, σ.95

⁶⁶ Αργεΐτης, σ.35

⁶⁷ Crotty, σ.95-96

δημοσιονομικά ελλείμματα ισούνται με την αύξηση των αποταμιεύσεων των νοικοκυριών και αντισταθμίζουν την πώση των κυβερνητικών αποταμιεύσεων. Με αυτό τον τρόπο δεν επηρεάζονται ούτε οι επενδύσεις, ούτε τα επιτόκια, ούτε οι ξένες αποταμιεύσεις.

Η κεϋνσιανή μακροοικονομική πολιτική αδυνατεί να αναζωογονήσει τη συσσώρευση κεφαλαίου αφού αδυνατεί να εξαλείψει τα θεσμικά εμπόδια τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Με άλλα λόγια οι κεϋνσιανοί μηχανισμοί αδυνατούν να μεταβάλλουν τους προσδιοριστικούς παράγοντες των αναμενόμενων κερδών και να αποκαταστήσουν τη σταθερότητα και την προβλεψιμότητα των προσδοκώμενων κερδών.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους Cunningham και Vilasuso, η παγκοσμιοποίηση των αγορών, περιόρισε τη σύνδεση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας. Επομένως αλλαγές στο επιτόκιο μπορούν να προκαλέσουν ασταθής συναλλαγματικές ισοτιμίες, προβλήματα στην ανάπτυξη και στη μελλοντική απασχόληση

Όλες οι παραπάνω συνέπειες της παγκοσμιοποίησης των αγορών χρήματος και κεφαλαίου έχουν υπονομεύσει τη δυνατότητα των εθνικών κυβερνήσεων να ασκούν αυτόνομη μακροοικονομική διαχείριση και κυρίως οικονομικές πολιτικές με στόχο την προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης και της πλήρους απασχόλησης. Οι κάτοχοι του χρηματικού κεφαλαίου έχουν ισχυροποιήσει τη θέση τους στην παγκόσμια οικονομία και επιβάλουν τους δικούς τους περιορισμούς με βάση το προσωπικό τους συμφέρον δηλαδή την επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους από τις επενδύσεις τους. Μέσα σε ένα τέτοιο οικονομικό περιβάλλον και σύμφωνα με τη νέα οικονομική πραγματικότητα που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, οι κεϋνσιανές πολιτικές αποτυγχάνουν παταγωδώς να ελέγξουν και να διασφαλίσουν την εθνική οικονομική σταθερότητα όπως τη γνωρίσαμε στις δεκαετίες 1950 και 1960.

4. Επίλογος – Τι πρέπει να γίνει;

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση της εργασίας μας έχουμε παρουσιάσει το θεωρητικό πλαίσιο της οικονομικής θεωρίας του Keynes, σύμφωνα με την οποία η ενεργός ζήτηση παίζει καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό της απασχόλησης. Συνεπώς υποστηρίζει ότι η απασχόληση θα αυξηθεί (και η ανεργία θα μειωθεί) όταν θα αυξήσουμε την συνολική ζήτηση (και όχι μειώνοντας τους ονομαστικούς μισθούς όπως υποστηρίζουν οι κλασικοί.). Για το λόγο αυτό προχωράει στην εκπόνηση πολιτικών, τόσο δημοσιονομικών όσο και νομισματικών, υποστηρίζοντας ότι με την παρέμβαση του κράτους θα κατορθώσει να ελέγξει τη ζήτηση και συνεπώς την απασχόληση.

Οι κεϋνσιανές πολιτικές γνωρίζουν μεγάλη αποδοχή και επιτυχία όπως είδαμε στις δεκαετίες 1950 και 1960, σε μια περίοδο όπου οι οικονομικές συνθήκες επέτρεπαν την συνεχιζόμενα αυξανόμενη οικονομική ανάπτυξη και καλλιεργούσαν την παγκόσμια οικονομική σταθερότητα. Επομένως οι κεϋνσιανές θεωρίες παίρνουν επάξια τα σκήπτρα από την κλασική οικονομική σχολή, αφού στην πράξη απέτυχε η θεωρία τους που υποστήριζε ότι η αγορά διαθέτει αυτόματους μηχανισμούς που επαναφέρουν την οικονομία σε ισορροπία.

Η περίοδος αυτή, στην οποία η παγκόσμια οικονομία γνωρίζει μεγάλη άνθηση και σταθερότητα, σταματάει λόγω πολλών γεγονότων. Η πιο σημαντική εξέλιξη που συμβαίνει στην παγκόσμια οικονομική σκηνή και αλλάζει τα μέχρι τότε δεδομένα είναι η παγκοσμιοποίηση των αγορών. Το φαινόμενο αυτό οδήγησε στη αύξηση της κινητικότητας του χρηματικού κεφαλαίου με αποτέλεσμα, όπως παρατηρεί ο Αργεΐτης (2002) «...να υπονομεύσει την αυτονομία του μηχανισμού άσκησης οικονομικής πολιτικής και να καταστήσει την εφαρμογή πλήρους απασχόλησης, κοινωνικής πολιτικής και εθνικά ανεξάρτητης μακροοικονομικής πολιτικής πολύ δύσκολη επιλογή και ίσως αδύνατη χωρίς διεθνή συνεργασία.»

Επομένως συνειδητοποιούμε ότι η νέα παγκοσμιοποιημένη αγορά είναι δομημένη με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε έρχεται σε αντίθεση με το

συμφέρον των εργαζομένων, ενώ αντιθέτως συμβαδίζει απόλυτα με το συμφέρον εκείνων που διαθέτουν το κεφάλαιο. Επίσης μέσα σε ένα περιβάλλον όπου κάθε εθνική οικονομία έχει αποδιοργανωθεί και κάθε πολιτική είναι ανεπαρκής και αναποτελεσματική, πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα «τι πρέπει να γίνει».

Αυτό που θα έπρεπε να γίνει είναι να δημιουργηθεί ένα νέο οικονομικό σύστημα, το οποίο θα περιλαμβάνει τους θεσμούς εκείνους που είναι απαραίτητοι έτσι ώστε να υπάρχει η δυνατότητα άμεσου κρατικού ελέγχου των κεφαλαίων, τα οποία διαμορφώνουν και καθορίζουν την οικονομία κάθε χώρας. Άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνάμε και την άποψη του Keynes, ο οποίος υποστήριζε ότι η εφαρμογή περιορισμών στην κινητικότητα κεφαλαίων θα έδιναν στις κυβερνήσεις μεγαλύτερη ευχέρεια και δύναμη στην εφαρμογή μιας επεκτατικής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής αποφεύγοντας καταστάσεις εξαγωγής κεφαλαίου, είτε λόγω προοπτικών κερδοσκοπίας, είτε λόγω αποφυγής πληθωριστικών πιέσεων και υψηλότερης φορολογίας.⁶⁸

Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να μετατοπιστεί ολοκληρωτικά η δύναμη από το κεφάλαιο στο κράτος έτσι ώστε να μπορεί να προσδιορίζει σημαντικά οικονομικά θέματα, όπως είναι το ποσοστό ανεργίας, η αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου, η ποιότητα των κοινωνικών υπηρεσιών καθώς επίσης το μέγεθος και η σύνθεση των επενδύσεων.⁶⁹ Με αυτό τον τρόπο το κράτος θα μπορέσει να επανακτήσει την αυτονομία του και την ικανότητά του να επιβάλλει πολιτικές, ανεπηρέαστο από οποιαδήποτε εξωτερική επίδραση.

Το κεντρικό συμπέρασμα που βγαίνει από την παρούσα εργασία είναι το γεγονός ότι η φιλελευθεροποίηση των αγορών και η ελεύθερη διακίνηση του χρηματικού κεφαλαίου αποδιοργάνωσαν τις εθνικές οικονομίες, προκαλώντας ένα σοβαρό πλήγμα στην αποτελεσματικότητα των κεϋνσιανών πολιτικών και γενικότερα στην εθνική μακροοικονομική διαχείριση, παραχωρώντας ταυτόχρονα μεγάλη εξουσία και ισχύ στους κατόχους κεφαλαίου, οι οποίοι κατάφεραν να επηρεάζουν καθοριστικά

⁶⁸ Αργεΐτης, σ.28

⁶⁹ Crotty, σ.98

τις πολιτικές των κρατών. Η παρούσα οικονομική κατάσταση μπορεί να μεταβληθεί μόνο με τον κρατικό έλεγχο της διακίνησης του χρηματικού κεφαλαίου, ο οποίος μπορεί να δημιουργηθεί μόνο κάτω από τη δημιουργία ενός νέου εκσυγχρονισμένου θεσμικού πλαισίου και τη διεθνή συνεργασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

1. ΑΡΓΕΙΤΗΣ, Γ. (2002), «Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ και οικονομική προσαρμογή, η περίπτωση της Ελλάδας», Τυπωθήτω, Αθήνα.
2. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Ρ. (1984), «Ιστορία της οικονομικής αναλύσεως», Τόμος Β΄, Παπαζήσης, Αθήνα

B. Ξενόγλωσση

1. BROTHWELL, J. (1986), 'The General Theory after fifty years: Why are we not all Keynesians now?', *Journal of Post Keynesian Economics*, 8, 4, pp. 531-547.
2. CROTTY, J. (1989), 'The Limits of Keynesian Macroeconomic Policy in the Age of the Global Marketplace, in A. MACEWAN and W. PABB (eds), *Instability and Change in World Economy*, Monthly Review Press.
3. CUNNINGHAM, S. and VILASUSO, J. (1994-1995), 'Is Keynesian demand management policy still viable?', *Journal of Post Keynesian Economics*, 17, 2, pp. 187-210.
4. DAVIDSON, P. (1997), 'The Viability of Keynesian Demand Management in an Open Economy Context', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
5. DILLARD, D. (1984), 'Keynes and Marx: a centennial appraisal', *Journal of Post Keynesian Economics*, 6, 3, pp. 421-432.
6. DUTT, A. (1997), 'The Relevance of Keynesian Policies in Semi-Industrialised Countries: Theoretical Issues and an Empirical Illustration', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
7. DYMSKI, G. (1997), 'Globalisation, Polarisation and US Policy Activism', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
8. EISNER, R. (1994-1995), 'Keynes is not dead, just drugged and dormant', *Journal of Post Keynesian Economics*, 17, 2, pp. 211-229.

9. FAZZARI, S. (1994-1995), 'Why doubt the effectiveness of Keynesian fiscal policy?', *Journal of Post Keynesian Economics*, 17, 2, pp. 231-248.
10. HAGEMANN, H. (1997), 'Differences in Economic Performance: Some Comments on Pollin and Dymski', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
11. HARRIS, L. (1997), 'Keynesian Policy in Disarticulated Economics', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
12. KEYNES, J. (2001) «Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος», Παπαζήσης, Αθήνα
13. KING, J. (1994), 'Aggregate supply and demand analysis since Keynes: a partial history', *Journal of Post Keynesian Economics*, 17, 1, pp. 3-31.
14. POLLIN, R. (1997), 'Socialization of Investment' and 'Euthanasia of the Rentier'. The Relevance of Keynesian Policy ideas for the Contemporary US Economy', in P. ARESTIS and M. SAWYER (eds), *The Relevance of Keynesian Economic Policies Today*, Macmillan Press LTD.
15. RIMA, I. (1999), «Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης», Τόμος Α', Gutenberg, Αθήνα
16. RIMA, I. (2002), «Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης», Τόμος Β', Gutenberg, Αθήνα

